

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

ÚSTAV POLITOLOGIE

Diplomová práce

Pavel Janda

Vzestup italského fašismus z pohledu teorie elit

The Rise of Italian Fascism in the View of Theory of Elitism

Praha 14. 12. 2009

vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou/diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 14. 12. 2009

podpis

Abstrakt: Práce shrnuje především interpretace fašismu z první poloviny dvacátých let dvacátého století. Pokládá proti sobě dvě různé interpretační roviny. První rovina ukazuje chápání fašismu v řadách jeho odpůrců a kritiků, ať už jde o komunistickou nebo liberálně demokratickou kritiku. Proti těmto názorům je postaveno Mussoliniho chápání fašismu a jeho koncepce jsou doplněny pracemi dalších příznivců fašismu nebo oficiálními materiály fašistického hnutí nebo strany. Vše je nahlíženo z pohledu teorie elit

Abstract: This paper summarizes the interpretations of fascism from the first half of the twentieth century. Then the paper sets two points of view and compares them. The first is the point of view of the opponents and critics of fascism, whether it would be communists or liberal democrats. These critiques are confronted with Mussolini's seeing of fascism. His conceptions are supplemented by other works of other supporters of fascism or by the official materials of fascist movement (or party). Everything is seen from the point of view of the theory of elitism.

Keywords: fascism, interpretations of fascism, fascist revolution, Pareto, theory of elitism

Obsah

Obsah.....	4
1. Úvod.....	5
2. Poznámky k Paretově teorii.....	7
2.1 Rezidua, derivace a kruhy interdependence	7
3. Krize elit v Itálii.....	10
3.1 Válka v Libyi a italské politické elity.....	10
3.2 Liberálně demokratické elity	12
3.3 Ztráta ospravedlnění vlády liberálně-demokratických elit.....	15
4. Nové elity v italském státě.....	19
4.1 PSI a PPI.....	19
4.2 Stát ve státě.....	22
4.3 Malá buržoazie a politika mas nových elit.....	28
4.4 Fašismus a jeho ospravedlnění převzetí moci: proč byl fašismus úspěšný.....	32
4.5 Fašismus: hnutí nebo strana?.....	37
4.6 Fašistický totalitarismus.....	42
5. Typy reziduí a derivací převládající v Itálii při nástupu fašismu k moci.....	45
5.1 Metodologický úvod.....	45
5.2 Rezidua první třídy.....	47
5.3 Rezidua druhé třídy.....	55
6. Závěr.....	60
Seznam použité literatury.....	62

1. Úvod

Základní postulát teorie elit zní: „Mezi stálými fakty a tendencemi, které jsou k nalezení ve všech politických organizmech, je jeden natolik zřejmý, že ho vidí i necvičené oko. Ve všech společnostech, od těch málo vyvinutých, které se nachází na prahu civilizace až po ty nejvíce vyvinuté a mocné, se vyskytují dvě třídy lidí, třída vládnoucích a třída ovládaných. Vždy méně početná první třída zastává veškeré politické funkce, monopolizuje moc a těší se z jejích výhod, naopak početnější druhá třída je řízena a kontrolována první...“ Na druhou stranu nemůže vládnoucí třída panovat bez podpory ovládaných. Což nicméně neznamená, že když podporu ovládaných nemá, tak se její panství automaticky zhroutí. Aby k tomu došlo musí v mase ovládaných existovat jiná organizovaná skupina, která se bude ucházet o vládnoucí post. Nikdy nejde o zápas mezi malou organizovanou vládnoucí skupinou a masou, ale mezi dvěma malými organizovanými skupinami: „Síla menšiny je nezastavitelná vůči každému jednotlivému individu u ve většině, které stojí před totalitou organizované menšiny samo.“¹ Neschopnost jednání davu, bez toho, aby byl veden nějakou užší skupinou, je jedním z hlavních postulátů teorie elit: „Ať jsou požadavky ekonomické nebo politické, organizace je jediným způsobem vytvoření kolektivní vůle.“² Jinými slovy dav není schopen bez vedení účinně prosazovat své zájmy. Psychické zákonitosti davového chování a nezájem většiny o veřejné záležitosti vyvolává potřebu vůdcovství. Následující práce se zabývá bojem o vládnoucí post v Itálii v období po skončení první světové války. Zároveň si klade za cíl pokusit se na konkrétní historických událostech dokázat platnost teorie elit podobně, jako to učinil Michels ve zkoumání německé sociální demokracie. Pod pojmem „teorie elit“ rozumím myšlenky, které se mi v dílech Michelse, Mosci a Pareta zdály pro celou teorii jako základní.

V Itálii v dané době vládla liberálně-demokratická elita, které se ale celý systém doslova rozpadal pod rukama, když přestaly být plněny základní funkce státu, jako je zabezpečování veřejného pořádku. Vnímané mocenské vakuu přirozeně vedlo k boji několika skupin o nástupnickou pozici. Celá situace byla o to složitější, že se stávající liberálně-demokratické elity nechtěly vzdát svých pozic. Kromě starých elit se k boji přidali socialisté, fašisté a v neposlední řadě křesťanská PPI. Socialistům, kteří byli považováni za přirozeného nástupce vládnoucích elit, se objevil nečekaný soupeř v podobě PPI a fašisté bez možnosti působit v rámci zastupitelských institucí vedli svůj boj převážně mimoparlamentní cestou. I přesto, že

¹ Mosca, G. (1939), *The Ruling Class*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1939, s. 45

² Michels, R. (2001), *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Ontario, Kitchener, 2001, s. 19.

je výsledek událostí v Itálii obecně znám, myslím, že nám teorie elit může pomoci při analýze událostí, které se odehrály před konečným upevněním fašistické moci na začátku roku 1925. Začátek roku 1925, který stanovuje časové hranice práce, se mi zdá příhodnější, než tzv. „pochod na Řím“, který byl sice momentem, který fašistům získal moc ve státě, ale nebyl okamžikem, který jim ji definitivně zaručil.

Práce se dělí na tři oddíly. V prvním zkoumám krizi liberálních elit a obecnou krizi italského státu nejen v období po první světové válce, ale i v období před válečným konfliktem. Ve druhém oddíle se zabývám novými italskými politickými elitami a zaměřuji se především na charakteristiku fašismu. Třetí oddíl se zaměřuje na zkoumání konkrétních reziduí působících v poválečné Itálii. Celkovým cílem práce je tedy vypracování důkazu, že fašisté získali moc, protože měli silné perzistentní reziduum (reziduum druhé třídy) a jejich soupeři prohráli kvůli slabým perzistentním reziduím, o kterých by se dalo spíše říct, že zůstala na úrovni kombinačních reziduí (reziduí první třídy)

2. Poznámky k Paretově teorii

2.1 Rezidua, derivace a kruhy interdependence

Podle Pareta mají rezidua na zájmy velký vliv. Ale podle mne je vliv rezidua na zájem spíše malý, protože např. u elit vládnoucích zájem udržet se u moci a u elit nevládnoucích dostat se k moci je stálý. Takový zájem totiž definuje podstatu elity³. Zdá se, že tyto konstituující zájmy se nemění, ať v elitách převládá jakýkoli typ rezidua. To co se ale mění, je způsob, kterým je elita schopna se u moci udržet nebo ji získat. Pokud v elitách převládá reziduum první třídy, využívají její příslušníci kombinační instinkt k udržení či získání moci. Pokud naopak převládá reziduum druhé třídy, je elita náchylnější k použití násilí. Reziduum potom neovlivňuje zájem, ale ovlivňuje způsob jeho dosažení. Takový závěr je ale chybný, protože nijak nedokazuje nepůsobení reziduí na konstitutivní zájem. Naopak působení rezidua může způsobit, že elita přestává být elitou v tom smyslu, že již nechce udržet či získat moc. Jediný možný závěr je, že rezidua silně působí na způsob získání moci a pomaleji na to, co jsem nazval konstitutivním zájmem⁴.

I když každé nové elity vycházejí z bojů o moc se silným reziduem druhé třídy, postupně dochází k převládání kombinačního instinktu. Dochází k degeneraci elity, při které začne převládat osobní zájem nad obecným a snaha se neorientuje na prosperitu společnosti, ale na obohacování své vlastní osoby. Nelze ovšem říct, že na základě změny reziduí se změnily zájmy nebo na základě změny zájmů se změnila rezidua. Pareto by se přiklonil spíše k první verzi (protože zastává názor velkého vlivu reziduí na zájmy) s tím, že by přiznal jistý malý vliv i působení zájmů na rezidua. Nicméně se ukázalo, že rezidua nemají na všechny zájmy stejný vliv. Navíc otázka po první příčině je neřešitelná, pokud se neopustí abstraktní podoba kruhů interdependence, která je nekonečným dynamickým pohybem. Vy kročení z tohoto nekonečného proudu vzájemných vztahů musí spočívat na vymezení jednotky, kterou vztáhneme k tomuto proudu. V případě mé práce bude takovou jednotkou ve většině případů „elita“ nebo „ovládaná skupina“. Pro jiné účely než současné zkoumání by bylo možné vymežit jednotky jako jsou např. „rodina“, „národ“ nebo i „jednotlivec“.

³ Tento závěr neodporuje tomu, že rezidua mohou ovlivňovat ostatní zájmy než je tento konstituční. Potom by se musely vyčlenit dva typy zájmů. První nepodléhající třídě reziduí, kam by patřil konstituující zájem a druhý kde by byly zájmy reziduí podléhající.

⁴ Zájmy samozřejmě zpětně působí i na rezidua v rámci koncepce kruhů interdependence.

Vymezení jednotky nespočívá na pouhém slovním deklarování, ale musíme ji vymežit na základě jednoho ze čtyř prvků kruhu interdependence⁵: reziduum, zájem, derivace a společenská heterogenita a cirkulace. Jednotku mohu vůči ostatním vymežit na základě něčeho jedinečného, co je ve struktuře vztahů vlastní jen jí. Rezidua podmínku nespĺňují pro svoji obecnost. Kombinační reziduum je vlastní různým jedincům a skupinám jiným než je elita. Například lidé věřící v účinnost kouzel nebo rituálů jsou také pod vlivem kombinačního rezidua. Naopak jedinec může mít silné reziduum druhé třídy (např. lásku k vlasti), i když není členem elity. Derivace jsou neupotřebitelné také pro svoji obecnost a spíše jen dokazují, že rezidua jsou příliš obecná pro konstituci jednotek. Například metafyzické nebo logické derivace mohou zakrývat stejné reziduum jak u elity tak u jedince, který není jejím příslušníkem. Společenská heterogenita a cirkulace již předpokládá existenci jednotek, a proto sama nemůže být zakládajícím prvkem. Pokud má být elita předmětem cirkulace, nemůže ji cirkulace zakládat, protože naopak je elita předpokladem cirkulace. Stejně tak heterogenita společnosti předpokládá již existenci vymezených jednotek, které heterogenitu vytvářejí. Nakonec zbyla jen kategorie zájmu.

Co znamená kritérium jedinečnosti? Jistě neznámá, že neexistuje více jednotek, vymezených stejným konstitutivním zájmem. Takový závěr by byl nesmyslný, protože by předpokládal např. nemožnost existence více elit a je zřejmé, že více elit existuje. Neznámá to, že členové jedné jednotky nemohou být členy jiné jednotky. Například, že člen vládnoucí elity nemůže být členem rodiny. Dochází k ještě více složité situaci, kdy různé jednotky mohou mít společné členy a nejenže se kruhy interdependence objevují u jedné jednotky ale i mezi jednotkami navzájem. Například rezidua, zájmy atd. člena elity mohou být jiné v pozici vládce a jiné ve vztahu ke své rodině a může docházet a pravděpodobně dochází i k ovlivňování rezidua v rodině reziduem ve vládnutí a naopak. Je to další důvod, proč je potřeba najít pevný výchozí bod. Vymezení jednotky musí být vždy chápáno jen v určité struktuře vztahů. Mluvím o jedinečnosti ve struktuře. Vymezenost je strukturálním jevem. Konstitutivní zájem musí být chápán ve vymezené struktuře a v ní i zaniká. Konstitutivní jednotka se mění nebo zaniká, pokud je v dané struktuře nahrazen nebo zničen její konstitutivní zájem. Například pokud je konstitutivní zájem elity nahrazen konstitutivním zájmem ovládané skupiny, stává se z elity podřízená skupina a vymezená jednotka (která byla

---

⁵ Na základě jednoho z těchto prvků jednotku definuji, abych se mohl pohybovat v Paretově systému. Otázka, zda je možné jednotku definovat i jinak, je v tomto konkrétním případě nedůležitá, i když tento závěr neplatí v obecném smyslu.

původní elitou) zaniká. Osvětlení problému přijde s dalším výkladem. I v dané struktuře se může víckrát vyskytovat reziduum nebo derivace, a proto problém obecnosti znemožňující oběma konstituovat jednotku přetrvává.

Ještě než přistoupím ke zkoumání konstitutivních zájmů, uvedu obecné důsledky předešlých úvah (zde tedy předbívám a již předpokládám, že je kategorie obecného zájmu ustanovena jako vyčleňovací funkce). Vyčleněním jednotky dochází k omezení dynamického procesu kruhů interdependence nikoliv tím, že by byl nějak omezen sám proces, ale vymezením konkrétních vztahů procesu ke konstituované jednotce. Praktickým důsledkem je ustanovení bezpečného bodu začátku. Konkrétně mám elitu jako bod a konstituující zájem, který způsobuje vymezení bodu (je zakládajícím prvkem bodu) a možnost určení vztahu bodu k procesu. Samozřejmě, že i zde existují zpětné vazby (např. reziduum ovlivňuje zájem a zájem reziduum) mezi bodem a proudem. Jako by se vytvářel nový dynamický proces mezi bodem a původním proudem, ale s tím rozdílem, že tento vztah má pevný počátek, který nemůže být změněn, aniž by se vymezená jednotka zhroutila⁶. Okamžik, kdy se daná jednotka hrouť, je u jednotlivých jednotek různý. Ne vždy musí dojít k úplnému zničení konstitutivního zájmu, ale může být jen narušen (míra narušení znovu záleží případ od případu).

Samozřejmě mohou být vymezeny různé jednotky, ale vztahy mezi vymezenými jednotkami mohou být zkoumány jen skrze původní dynamický proces. Lze zkoumat vztahy mezi dvěma vymezenými jednotkami, ale nikoli tak, že vymezím dva vrcholy a povedu vztahy mezi nimi nedotýkajíc se vůbec původního proudu. Nesmí se zapomínat, že každý vrchol je jen projekování, které umožňuje počátek, ale nijak se z proudu samotného nevymaňuje. Každá vymezená jednotka tedy může navázat vymezený vztah⁷ s jinou jednotkou jen skrze původní proud, tzn. s původním obsahem původního proudu a ne jeho projekcí. Pro přehlednost zopakuji základní stanovisko. Původní neurčitost a neschopnost uchopit počáteční bod v procesu vzájemného ovlivňování (kruhů interdependence), vedly k nutnosti „uměle“ vytvořit záchytný bod, kde by mohl začít výzkum (tento bod jsem označil jako jednotku). Abych se udržel v rámci Paterova systému, musel jsem jednotku vymezit na

---

⁶ Samozřejmě může být přeměněna na jinou jednotku s jiným konstitutivním zájmem, ale tato možnost nemění nic na faktu, že naše původní vymezená jednotka přestala existovat. Je důležité, že zde mluvím o konkrétních jednotkách. Mohou existovat dvě jednotky se stejným konstitutivním zájmem a jedna může zaniknout a druhá ne, protože jen u jedné je zničen nebo dostatečně narušen konstitutivní zájem.

⁷ Zde navázat znamená spíše vytvoření zkoumatelé struktury vztahů. Pravděpodobně v rámci původního proudu existuje vztahy obou jednotek (působí na sebe v rámci kruhů interdependence).

základě jednoho ze čtyř prvků kruhů interdependence. Tím se stal druh zájmu, který jsem nazval jako konstitutivní. Dále jsem vysvětlil, že určitý konstitutivní zájem existuje jen v určité struktuře vztahů, je tedy strukturálním jevem. Chtěl jsem zde jen poukázat na nutnost vyčlenění této jednotky, protože v dalším textu budu z tohoto pojetí vycházet a budu vždy elitu chápat jako vymezenou konstitutivním zájmem, který nelze změnit, aby elita nezanikla. Tím se liším ve svém pojetí od Pareta.

3. Krize elit v Itálii

3.1 Válka v Libyi a italské politické elity

Pokud lze ukázat na okamžik, kdy začíná ve společnosti převládat reziduum druhé třídy, byla jím válka v Libyi, jejíž účinek byl znásoben ekonomickou krizí v roce 1913. Převládnutí rezidua druhé třídy se projevilo u socialistů krizí reformismu a u nacionalistů krizí iredentistického křídla strany. Oba proudy začaly ve stejné době ztrácet na své vedoucí síle ve svých hnutích. Lze také říci, že v obou hnutích zvítězily revoluční respektive imperialistické proudy. Stejnou změnou prošla i italská společnost. Na tento fakt poukazuje především teorie „Radiosomaggismu“, podle které Italové ještě před první světovou válkou přejali násilnou metodu politického boje: „...anarchistické tendence hluboce zakořeněné v základech italské duše zvítězily...a byly oficiálně posvěceny jako metoda politického boje a prostředek vládnutí...Události květnových dnů nezůstaly izolovanými a ojedinělými skutečnostmi: utvářejí tradici, která přežila válku a tvořila a ještě pořád tvoří základy pro veškerou politickou činnost italských konzervativců, kterými je fašismus schvalován a podporován.“⁸ Salvatorelli poukázal na jeden znak převládajícího rezidua druhé třídy, kterým je používání násilných metod k získání moci. Dalším znakem tohoto typu rezidua je víra v jisté ideály a schopnost obětování se pro skupinu. I o tomto faktu existují doklady: „...hladina květnových dnů byla částečně břečkovitá a pěnovitá, ale pod ní byla méně hlučná, ale k obětování připravená nejlepší a nejčistší část italské duše.“⁹

Italské liberální elity vyšly už z osvobozenecých bojů se silným reziduem druhé třídy. Jeho síla musela být velká, aby mohla překonat historickou rozrůzněnost italského území, kde

⁸ Salvatorelli, L. (1977), Radiosomaggismo, in *Il Nazionalfascismo*, Einaudi, Torino 1977, s. 27.

⁹ Un unitario (1923), L'interventismo, in: *La rivoluzione liberale*, A. 2, n. 14, 15. 5. 1923, s. 60.

působily vlády většiny evropských mocností. Neznamená to, že by staré italské elity postrádaly kombinační instinkt, ale ten byl ve velké míře vyvážen nebo dokonce překonán reziduem druhé třídy. Postupný vývoj vedl k převládnutí kombinačního instinktu, který zosobňoval dlouholetý ministerský předseda Giolitti a jeho systém, který byl označován za „Giolittiho diktaturu“. Giolitti zakládal svoji moc na: „...hluboké znalosti byrokratického a parlamentního soustrojí, na schopnosti získané dlouhou zkušeností dobýt parlamentní plénum neskrupulózním a často cynickým užitím možných prostředků k získání a ovlivnění své většiny.“¹⁰ Jinými slovy řečeno, byl Giolitti schopen pomocí svého vyvinutého kombinačního instinktu vytvořit potřebnou většinu. Jeho snahou bylo začlenit některé strany do systému a tím udržet svoji moc. Podařilo se mu to s radikální stranou a na určitou dobu se socialisty, v jejichž řadách převládl reformní proud. Podpora reformního proudu socialistů byla získána především sociálními reformami a radikální strany zvolením Marcoriho do presidia dolní komory. Giolittiho dokonce sám Pareto uvádí jako příklad člověka, u kterého zcela převládá reziduum první třídy a zcela chybí reziduum třídy druhé¹¹.

Válku v Libyi přijal Giolitti spíše z nutnosti a jeho hlavní snahou bylo, aby zahraniční politika neovlivnila politiku vnitrostátní. Věděl, že rozšíření mezistátního konfliktu do sféry vnitřní politiky by mohlo znamenat ohrožení jeho snahy o vzájemné vyvažování sil. Nová vláda Salandry a Sonniniho pokračovala v nastolené politice, i když se na začátku války zdálo, že by mohli přinést posílení rezidua druhé třídy ve vládnoucí elitě, protože chtěli, aby se buržoazie, po období sílícího socialistického hnutí, znovu stala vládnoucí silou ve státě. V Itálii totiž existoval názor, že válka má sloužit k oslabení sílícího socialistického hnutí, které získávalo na síle hlavně od roku 1912, kdy bylo v Itálii zavedeno všeobecné hlasovací právo pro muže¹². To zdánlivě odporuje předpokladu, že v liberálních elitách převládalo reziduum první třídy, které by je spíše vedlo k obchodnímu vyjednávání. Ovšem přístup elit k válce, jak ukázala koncepce „svatého egoismu“, byl obchodní. To ukazuje na preferenci zisku území nad oslabením socialistů, protože kdyby byla hlavním cílem účast ve vojenském konfliktu s cílem oslabit socialisty, nestrávili by vyjednáváním sedm měsíců a nečekali by, která strana bude schopna nabídnout lepší podmínky. Argument je o to přesvědčivější, že se

---

¹⁰ Gentile, E. (1984), *Storia dell'Italia contemporanea: L'Età giolittiana*, sv. 2, Lucarini, 1984, s. 119.

¹¹ Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935, s. 1579.

¹² Dne 30. 6. 1912 bylo v Itálii zákonem č. 666 zavedeno všeobecné hlasovací právo pro muže ve věku nad třicet let. Pro mladší občany mužského pohlaví existovaly podmínky, za kterých mohly volit. Počet oprávněných voličů stoupne ze 3.300.000 na 8.443.205 z čehož bylo 2.500.000 analfabetů. Právo volit mělo díky této reformě 24,8 % populace. www.camera.it, http://www.camera.it/cost_reg_funz/667/1157/1153/documentotesto.asp

obecně předpokládalo krátké trvání konfliktu. Jinými slovy liberální elity směnily územní zisky za účast Itálie ve válce na straně Dohody. V tomto směru byly ale posilovány oba prvky druhého rezidua, o nich byla řeč v minulém odstavci, uvnitř společnosti. Vládní propaganda vyzývala k dobytí území, která jsou pro Itálii životně důležitá, čímž posilovala vůli obětovat se pro svůj národ. Na druhou stranu Itálie v článku 13. Londýnské smlouvy požaduje územní kompenzace za jakékoli zvětšení britských nebo francouzských kolonií. Což předpokládá, že dané území považované za kompenzaci není nutně nepostradatelné pro Itálii, protože jinak by nemohla jeho připojení podmiňovat rozšířením kolonií jiných států. Je možné namítnout, že takové území se stane nutné v případě rozšíření kolonií Francie nebo Velké Británie, ale protože smlouva nespecifikuje za rozšíření jakých kolonií má přijít kompenzace, předpokládá se, že za rozšíření jakékoli kolonie a tedy zřejmě i kolonií např. v Indickém oceánu, které bezprostředně Itálii neohrožují a neexistuje zřejmě důvod, proč by se nějaké území mělo stát kompenzací (tzn. životně důležité) za takové rozšíření.

3.2 Liberálně demokratické elity

Pareto popisuje cirkulaci elit jako řeku, která se někdy vylije ze svých břehů¹³. Jinými slovy někdy pravidelnou cirkulaci elit vystřídá revoluce. Revoluce, pro níž je důležité použití násilí¹⁴, nastává, když vlastnosti členů vládnoucí třídy, které ji držely u moci, ochably nebo již neplní svoji funkci¹⁵. Jinými slovy řečeno období, kdy se upevňuje pozice vládnoucí třídy, tzv. krystalizační období, je následně vystřídáno obdobím revoluce, kdy dochází k volné hře sil a nástupu nových elit. V elitách existují dvě protichůdné tendence. V každé elitě probíhá pomalá transformace, která vede ke ztrátě její schopnosti se udržet u moci a používat násilí a zároveň má elita tendenci k tzv. „stavu inerce“, který znamená, že se vždy snaží, aby se její moc stala dědičnou¹⁶. Nebo-li se snaží, aby daný stav věcí zůstal nezměněný.

Poválečný italský liberálně-politický režim se nacházel ve stádiu, ve kterém dochází ke střídání vládnoucí tříd: „Nejpolitičtější aspekt poválečného období spočívá v přechodu moci ze starých vládnoucích tříd na nové bez otřesů a krizí“¹⁷. Úpadek starých elit nejvíce vnímali

¹³ Pareto, V. (1935) *The Mind and Society*, sv. 3, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935, s. 1431.

¹⁴ Mosca, G. (1939), *The Rulling Class*, New York, McGraw-Hul Book Copany, 1939, s. 155W. Pareto, V. (1935) *The Mind and Society*, sv. 3, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935, s. 1431

¹⁵ Mosca, G. (1939), *The Rulling Class*, New York, McGraw-Hul Book Copany, 1939, s. 55W.

¹⁶ Michels, R. (2001), *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Ontario, Kitchener, 2001, s. 14-15.

¹⁷ Missiroli, M. (2005), *Il fascismo e la crisi italiana*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani: Testimonianze del 1921-1923*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 207.

nejpravděpodobnější nástupci, kterými byli socialisté, ale stejné závěry nacházíme i u jiných politických proudů¹⁸. Navíc nutnost přechodu moci uznali i představitelé staré vládnoucí elity: „Stejně velký, stejně naléhavý je vnitřní problém, který válka uvalila na všechny státy. Musíme přenést moc na bojovníky. To je naše povinnost a je správné ji uznat. Ale takové přenesení moci se musí uskutečnit za klidného stavu a zákonně.“¹⁹ I když Salandra uznává povinnost přenesení moci, situace byla jiná: „Význam této revoluce – která byla revolucí – je v úpadku a neschopnosti starých politických elit přenechat místo novým mladým silám, které pro Itálii připravila válka.“²⁰ Stejný názor na politickou krizi zastává Missiroli: „Nebyla vůle pochopit a připustit si, že se stálo na začátku nové radikální obnovy vládnoucích tříd; že jediným způsobem, jak se vyhnout horší krizi, bylo zavedení nového režimu.“²¹

Krise elit byla ale viditelná již před první světovou válkou. Einaudi již v roce 1911²² volá po potřebě obměny vládnoucích elit. Fakticky se krize liberálně-demokratických elit projevila při vstupu Itálie do války, který byl vnímán jako útok na principy parlamentního zastoupení²³ a jako státní převrat malé skupiny²⁴, kterému nebyla schopna zabránit neorganizovaná většinová opozice²⁵: „Intervencionismus, stejně jako o několik let později fašistická agitace, bylo dílo menšiny podporované stanoviskem vlády“²⁶. Bylo to dílo menšiny mající silného charismatického vůdce, který byl schopen pronášet působivé projevy. Mající vstup do války jako bod programu, který dokázala třeba i pomocí násilí společně prosazovat, i když se hnutí skládalo z různých skupin²⁷. A hesla oslavující válku a hrdinství: „Válka nemůže zemřít,

---

¹⁸ de Ruggiero, G. (1963), *Lo stato socialista*, in *Scritti politici 1912 – 1926*, Rocca San Casciano, 1963, s. 382; Missiroli, M. (1924), *Il colpo di stato*, Torino, Piero Gobetti Editore, 1924, s. 33

¹⁹ Salandra, A. (1922), *I discorsi della guerra*, Milano, Fratelli Treves, 1922, str. 155

²⁰ Arpesani, G. (1922), *Valorizzare*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 34, 23. 11. 1922, s. 129

²¹ Missiroli, M. (2005), *Il fascismo e la crisi italiana*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani: Testimonianze del 1921-1923*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 207.

²² Einaudi, L. (1972), *Sono nuove le vie del socialismo?* In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1972, s. 96.

²³ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli Editore, 1961, s. 26.

²⁴ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli Editore, 1961, s. 385. Tasca A (1950), *Nascita e avvento del fascismo*, Firenze, La Nuova Italiana Editrice, 1950, s. 7

²⁵ V tomto bodě může dojít k polemice. Existují socialistické interpretace, podle kterých měla být válka nástrojem jak oslabit socialistickou stranu, která roku 1912 vstoupila do parlamentu. Ale jsou i interpretace, které naznačují, že malá buržoazie chtěla ve válce prosazovat idealistické cíle.

²⁶ Paris, R. (1970), *Le origini del fascismo*, Torino, Mursia, 1970, s. 50

²⁷ U futuristů to byl především boj samotný, který podle nich tvořil určující součást života, v níž se projevoval pokrok a vitalita. Oproti tomu nacionalisté, kteří se z liberálního hnutí s iredentistickým programem, jehož různorodé proudy spojoval hlavně odpor proti Giolittiho politice postupně změnili v imperialistické hnutí ovlivněné revolučním syndikalismem, nepodporovali vstup do války pro boj samý, ale válku viděli jako možnost naplnění své ideologie, ve které přenesli vnitrosociální dichotomii přítel-nepřítel na její vnější formu. Již proti sobě nestojí kapitalisté a dělníci, ale proletářské a kapitalistické národy. Itálie byla chápána, společně s také s Německem, jako proletářský národ, který si musí svoji pozici vydobýt v boji s kapitalistickými národy. Nakonec nacionalisté svůj postoj pravděpodobně kvůli nenávisti vůči Rakousku a jeho dějinné roli v Itálii.

neboť je zákonem života. Život = agrese. Universální mír = zchátralost. Válka = krvavá a nutná zkouška síly národa.²⁸ Oproti tomu se její protivníci nebyli schopni zastat ani dlouholetého ministerského předsedy Giolittiho, když mu bylo demonstranty vyhrožováno kvůli jeho neochotě podpořit vstup Itálie do války, a to i přesto, že 9. května 1915 nechalo 300 poslanců²⁹ Giolittimu své navštívenky jako výraz podpory jeho odmítavého postoje a většinová populace byla také proti válce³⁰. Existovala tedy skupina sdílející společný postoj, ale byla natolik špatně organizovaná, že ho nemohla prosadit: „...většina byla rozdělena mezi různé skupiny neschopné společné akce.“³¹ Tyto události jsou dalším příkladem teze o nemohoucnosti jednotlivce či neorganizované většiny oproti organizované menšině.³² Ostatně na stejný důvod poukazuje Prezzolini při analýze fašistického vítězství proti socialismu: „Fašismus má superioritu nad starými socialistickými organizacemi, protože je vojenského typu a nezávisí na shromážděních, ale na vůdcích.“³³ Krize elit se navíc projevila v neschopnosti jasně vysvětlit důvody válečného konfliktu: „...rozdílnost názorů zabránila pracujícím třídám jasně pochopit příčiny a nutnost války. Ony se tedy cítily přinuceny čelit smrti bez toho, aniž by slyšely proč...“³⁴ Tilgher poukazuje na stejnou skutečnost: „V Itálii nikdy neexistovalo úplné a opravdové přilnutí mas k válce...“³⁵ ,

K prohloubení krize liberálně-demokratických elit došlo po prvních poválečných parlamentních volbách, když hlavní váha zajišťování stability systému přešla na PPI (Partito Popolare Italiano), protože jedině katolíci byli schopni čelit socialistům³⁶. Jimi zajišťovaná stabilita systému se neomezovala jen na parlamentní oblast, ale například i na zachování kontinuity chodu veřejných služeb. Dělníci sdružení v katolických odborech totiž při stávkách socialistů zastávali jejich místa a tím rušili význam stávky, která měla narušit fungování nezbytných služeb. Například když na začátku roku 1920 stávkovali telegrafisté, nedoporučí katolické odbory svým členům přidat se ke stávce a naopak jejich členové udržovali v chodu telegrafní síť. Podobně dopadla i stávka řidičů tramvají, která se uskutečnila zanedlouho po

²⁸ Marinetti, F. T. (1924), *Futurismo e Fascismo*, Editore Foligno, 1924, str. 95

²⁹ Jednalo se o velkou většinu, protože celkový počet poslanců v italské dolní komoře byl 508.

³⁰ Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo: La sconfitta del socialismo, le crisi dello stato e del parlamento, il fascismo*, Roma, A. F. Formiggini, 1924, s. 17

³¹ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli Editore, 1961, s. 384

³² Mosca, G. (1939), *The Ruling Class*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1939, s. 44.

³³ Prezzolini G. (1976), *Sul fascismo*, Pan Editrice, Milano 1976, s. 30.

³⁴ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli Editore, 1961, s. 3

³⁵ Tilgher, A. (1921), *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Nicola Zanichelli, 1921, s. 97

³⁶ V parlamentních volbách získali 100 mandátů a v komunálních volbách 1 613 obvodů. Socialisté 157 mandátů

stávce telegrafistů. Tak i když katolíci spolupracovali s liberálně demokratickými silami, vlastně je oslabovali, protože zastávali funkce legitimující vládu liberálních-demokratů.

PPI prohlubovala krizi liberálně-demokratických elit ještě jinými způsoby. Její zaměření na sociální situaci dělníků a rolníků často poškozovalo potencionální podporovatele liberální elity. Jako příklad lze uvést pozemkové reformy vynucené svolným zabíráním půdy³⁷, které bylo někdy vedeno dokonce i poslanci³⁸ za PPI nebo snaha o automatické prodloužení nájemních smluv zemědělských dělníků na půdu. Zásluhou politické síly PPI, která se považovala za ochránce malých rolníků, byly nájemní smlouvy k půdě prodlouženy, bez ohledu na kvalitu obhospodařování pronajatého majetku, až do konce zemědělského roku 1921-1922. Pokusem liberálně-demokratických elit o nové převzetí moci a oproštění se od vlivu PPI byly předčasné volby z května 1921. Giolitti doufal, že v nich získá liberální hnutí většinu a dojde k oslabení PPI a PSI (Partito Socialista Italiano) natolik, aby mohla být sestavena vláda bez jejich účasti. Ale předčasné volby dopadly v rozložení sil podobně³⁹ jako volby z roku 1919. To znamená, že liberálové nemohli sestavit vládu buď bez PPI nebo PSI. Neúspěch v oslabení PPI a PSI vedl Giolittiho k rezignaci a k pokračování krize.

3.3 Ztráta ospravedlnění vlády liberálně-demokratických elit

V tíživé ekonomické situaci způsobené válkou si vláda mohla udržet legitimitu jen pomocí slibů budoucích reforem⁴⁰: „Během války a hlavně během posledního roku války, se vojákům slibovaly nejfantasknější sliby, aby se udržel vysoký bojový duch.“⁴¹ Mluvílo se o „novém řádu“, a proto vojáci: „...bojovali s vnitřní vírou, že dovrší obřadní rituál; věřili

---

³⁷ Dne 29. června 1919 vedla nespokojenost dělníků a veteránů z války s poválečnou situací k zabírání půdy v oblasti Lazia a vytváření spolků k jejímu obhospodařování. Vláda invaze podporovala a zabezpečila vytvářející se asociace, které spravovaly zabranou půdu, proti odvětví vlastníků a jiných skupin, které by mohly na půdu přijít. Dekretem Visocchi z 2. září 1919 vláda oficiálně umožnila do konce roku 1920 vyvlastňovat neobdělávanou půdu nebo půdu zanedbanou (tj. špatně obdělávanou) vlastníky. Díky výše zmíněnému dekretu bylo do 15. dubna 1920 zabráno 27 252 hektarů a tím poškozeno 199 vlastníků ve prospěch 105 asociací. Většina asociací ale zanedlouho zjistila, že není schopna nijak efektivně půdu opravovat a opustila ji. Na nastalou situaci reagoval vládní dekret Falcioni z 22. dubna 1920, který připouštěl dát půdu jen těm asociacím, které nabídnou dostatečné garance toho, že budou schopny půdu obdělávat. Dekret z 8. října 1920 postuloval, že stálé přepuštění půdy bylo umožněno až po dvou letech zkušební lhůty, a to jen pokud byla buď produkce nebo přeměna půdy započaty.

³⁸ Například Miglioli vedl v roce 1920 skupinu v severní části Itálie.

³⁹ Socialisté sice z původních 157 mandátů ztratili 35, ale 15 mandátů získala nová komunistická strana a PPI s 108 mandáty dokonce o 8 mandátů oproti volbám z roku 1919 posílila.

⁴⁰ Jedním z hlavních slibů, který pozdějším vývoji hrál důležitou roli, byl slib uskutečnění pozemkové reformy.

⁴¹ Salvemini Gaetano, *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli Editore, 1961, s. 3

v sílu revoluce války, věřili také slibům vládnoucích tříd.⁴² Počátek politiky slibů budoucích reforem byl reprezentován nástupem Emanuela Orlanda do funkce ministerského předsedy: „...tato válka byla zároveň největší politická a společenská revoluce jakou historie pamatuje, překonávající samotnou francouzskou revoluci.“⁴³ a dále: „...nový věk přisuzuje Itálii velké povinnosti hlavně v sociální oblasti...“⁴⁴ O svaté revoluci⁴⁵ a reformách mluvil i Orlandův ministr zahraničí Sonnino: „Ve světě již není místo pro neschopné, pro líné, pro vulgární vychytralce. Ve světě, který se obnovuje, není více místa než pro toho, kdo věří a pro toho, kdo pracuje: práce a víra, to je heslo přicházejícího světa.“⁴⁶ Sliby a změněným přístupem se válka stala demokratickou: „Od Caporetta získala válka svůj lidový charakter.“⁴⁷ a proletářskou: „...jednota byla dílem buržoazie. Poslední válka byla, dá se říct, první opravdová oběť italského proletariátu pro Itálii.“⁴⁸ Jako příklad lze uvést skutečnost, že se v lidech během války prohloubilo vědomí vzájemné rovnosti. Centrální přiděly potravin a základních surovin (rovné právo na chléb, na potraviny), zcela centralizovaná výroba, řízení pracovních výkonů a centrální zajišťování platů, minimalizace rizika garancemi státu, společná zkušenost války atd. změnilo smýšlení lidí. Zkušenost s válečnou ekonomikou, kde vše garantoval stát, podpořená vládní propagandou o společných cílech, v lidech vytvořila náklonnost ke společenské rovnosti⁴⁹.

Vláda věděla o ekonomických problémech⁵⁰ a byla si vědoma i kontrastu mezi jejími sliby a reálnou situací⁵¹. Největší strach plynul ze zvyšování cen základních lidských potřeb jako se

---

⁴² Bergamo, G. (1966), *Il fascismo giudicato da un repubblicano*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966, s. 64.

⁴³ Orlando, E. V. (2002), *Comunicazione del Governo 20. novembre 1918* in *Discorsi parlamentari*, Bologna, il Mulino, 2002, s. 614

⁴⁴ Orlando, E. V. (2002), *Comunicazione del Governo 20. novembre 1918* in *Discorsi parlamentari*, Bologna, il Mulino, 2002, s. 614.

⁴⁵ Salandra, A. (1922), *I discorsi della guerra*, Fratelli Treves, Milano 1922, s. 156

⁴⁶ Salandra, A. (1922), *I discorsi della guerra*, Fratelli Treves, Milano 1922, s. 156

⁴⁷ Vivarelli, R. (1991), *Storia delle origini del fascismo: l'Italia dalla grande guerra alla marcia su Roma*, s. 69

⁴⁸ De Falco, G. (1966), *Il fascismo milizia di classe*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966, s. 93.

⁴⁹ Einaudi, L. (1933), *La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana*, Bari, Laterza & Figli, 1933, s. 387.

⁵⁰ Ke zhoršování situace přispívaly i situace, které sama vláda nemohla ovlivnit jako bylo uvolnění fixních měnových kurzů spojeneckých měn k liře, které po uvolnění okamžitě vedlo k depreciaci italské liry hlavně oproti libře a dolaru.

⁵¹ Orlando, E. V. (2002), *Comunicazioni del Governo 3. ottobre 1918*, in *Discorsi parlamentari*, il Mulino, Bologna 2002, s. 604.

to dělo u obilí a následně i u chleba⁵², jejichž rostoucí cena vyvolávala sociální nepokoje⁵³. Ale místo toho, aby se vláda snažila podporovat skupiny, na kterých by mohla založit svoji silnou pozici, ze strachu před socialisty uvalovala další náklady na své potencionální stoupence a tím stále více oslabovala svoji pozici⁵⁴. V případě ceny chleba to znamenalo, že kabinet Nittiho dekretem z června 1920 stanovil jednotný standart⁵⁵ chleba a státem danou cenu 1,50 liry za kilogram. Protože nebylo politicky možné zvýšení ceny chleba uvalit na dělníky, veškeré zvýšení ceny bylo převedeno na státní a místní instituce a na soukromé zaměstnavatele. To znamená, že zaměstnavatelé museli dát svým zaměstnancům denní kompenzaci 25 centů za každého zaměstnaného člena rodiny.

Obecným pokusem vlády splnit své sliby byl projekt tzv. „*economia associata*“. Na rozdíl od komunistického ideálu, kde je dualismus soukromé a veřejné sféry překonán a spojen v jednom působícím celku, jde v tomto případě: „...o nejasné propojení soukromníků a státu, mezi menšími podniky a státem, mezi družstvy a státem; tudíž individuální a veřejné síly by působily vzájemným způsobem skoro jako části jedné kolektivní entity.“⁵⁶ Nicméně nové pojmenování v sobě skrývalo jen starý kolektivismus, který se v plné formě vyvinul za války. Věřilo se, že je možno upravit válečný ekonomický systém na mírové podmínky tak, aby byly

---

⁵² Obilí na výrobu chleba získávali Italové ze dvou zdrojů. Prvním byl vnitřní výkup obilí a tím druhým byly směny mezi válečnými spojenci za dané ceny. Od konce války nejen že se zvedala výkupní cena obilí z vnitřních zdrojů Itálie, ale navíc byly přerušeny válečné směny se spojenci. Vývoj cen obilí byl následný:

Roky 100 kg /liry 1918 6019 1975 1920 100 1921 125
V roce 1919 italská pokladna ztrácela 200 miliónů lir měsíčně tím, že udržovala cenu chleba na 80 centech za kilogram, což byla skoro poloviční cena produkce chleba. Podívejme se na situaci v roce 1919 podrobněji. Luigi Einaudi popisuje motivační selhání zemědělců produkujících obilí. V roce 1919 vykupovala italská vláda obilí od zemědělců za 75 lir za 100 kilogramů. Kdežto světová cena obilí byla 100 lir za 100 kilogramů obilí. Navíc cena sena, které zemědělec kupoval jako krmivo pro zvířata, byla 50 lir za tunu. Potom, jak píše Einaudi, italský zemědělec raději své obilí schoval a krmil jím svá domácí zvířata, než aby ho prodal vládě pod cenou a přihlásil se o průkazku, která mu dávala právo na přiděly chleba za vládou kontrolované ceny, které se pohybovaly mezi 85 až 90 centy za kilogram chleba.

⁵³ Tasca, A. (1955), *Nascita e avvento del fascismo*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1955, s.81

⁵⁴ Mimo jiné šlo o majitelé nemovitostí pronajímající své domy a byty, protože jejich pevně stanovený nájem reálně klesl kvůli zvyšování peněžní zásoby vládou. Inflaci trpěli také pozemkoví vlastníci, věřitelé atd.

⁵⁵ V Itálii nastala problematická situace vyplývající z existence dvou druhů chleba. Chléb jehož cena byla garantována vládou byl kvalitativně horší a naopak bílý chléb svojí kvalitou týče na vyšší úrovni, ale byl také mnohem dražší. Tato ekonomická distinkce měla dopad i v sociální rovině. Chléb se stal sociálním měřítkem a společnost se v závislosti na druhu konzumovaného chleba viditelně rozdělila na chudé a bohaté.

⁵⁶ Einaudi, L. (1933), *La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana*, Laterza & Figli, Bari 1933, s. 248.

místo tržních cen používány „spravedlivé ceny“⁵⁷ zajišťující „normální výdělek“, který měl zabránit nežádoucímu zvyšování cen. V praxi byla vytvořena tzv. konsorcia, která v původním svém významu znamenala spojení veřejných institucí a soukromých osob k naplnění veřejného zájmu, na které privátní síly nestačily. Poválečně chápané konsorcium bylo naopak institucí řídící ekonomický život. Například jen konsorcium výrobců plechovek s rajsským protlakem mohlo nakupovat od zemědělců suroviny k výrobě rajského protlaku. Vytvářely se tak monopoly, ve kterých vedoucí a prioritní postavení měli ti, kteří již podnikali ve válce a svými výrobky zásobovali stát. Jednotlivá konsorcia kupovala produkty za co možná nejnižší ceny a prodávala je za stejné ceny jen zvýšené o „spravedlivé procento“ jako výdělek pro producenty. Dlouhodobé výsledky nového ekonomického systému byly spíše špatné. Například kvůli nedostatku obilí z vnitřních zdrojů⁵⁸ bylo nutné ho dovážet. Průměrná cena dováženého obilí byla okolo 230 lir za tunu. Stát přenechával obilí konsorciím za 60 – 70 lir za tunu (cena závisela na druhu obilí). To vše působilo ztrátu okolo 4 a půl miliardy lir ročně.

Závěrem lze shrnout, že liberálně demokratické elity ztratily faktickou moc v zemi a přestaly prosazovat zájmy svých potencionálních voličů. To se konkrétně projevovalo především v ústupcích socialistickému hnutí jako např. v podobě dlouhodobé regulace ceny chleba a v převzetí faktické moci katolickou stranou, které se sice neprojevovalo v počtu ministrů, ale v její schopnosti postavit se socialistům a její nezbytnosti při sestavování vlády, protože parlamentní spolupráce se socialisty byla v této době kvůli jejich revolučnímu naladění nepravděpodobná. Nastala situace, kdy všichni ministerští předsedové a většina ministrů, až do Mussoliniho jmenování, byli liberální demokraté, tedy součást elit, které opustily jejich přívrženci a jejichž schopnosti nestačily na plnění potřebné funkce, což v Itálii znamenalo zavádění slibovaných reforem.

---

⁵⁷ Spravedlivé cena byla pojímána jako historicko-kulturní zkušenost generací, které většinu svého života prožily před válkou. Tak pojem „spravedlivá cena“ získal konkrétní podobu v cenách zboží, které byly obvyklé v předválečném období. Pracovní síla vyrostla a byla vychovávána ve stabilním prostředí a tak si lidé navykli že: „...chléb by neměl stát více jak 30 nebo 40 centů za kilogram, že maso stojí okolo dvou lir a že za byty se neplatí víc než 100 lir za rok...“ Einaudi Luigi, *La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana*, Laterza & Figli, Bari 1933, str. 391

⁵⁸ Ze sklizně roku 1920, tedy z vnitřních zdrojů, bylo získáno jen 12 miliónů tun obilí z celkově nutných 39 miliónů tun

4. Nové elity v italském státě

4.1 PSI a PPI

I když nebyla poválečná Itálie v dobrém ekonomickém stavu, byl její hlavní problém politického rázu⁵⁹. Obecný lid nebo spíše masy chtěli politickou moc: „...poprvé v celé historii národ bojoval za nezávislou a posloupnou existenci ve světě, získal tak plné právo rozhodovat o režimu a svých vlastních osudech.“⁶⁰ Úpadkem staré elity byla v Itálii započata volná hra sil, které soutěžily o nástupnictví, protože masy musejí být ke splnění svých cílů organizované⁶¹. V Itálii existovaly prozatím dvě strany, PPI a PSI, které byly schopny vést masy a které měly sílu se navzájem utkat. PPI se prohlásilo za sílu chránící konstituci a která působí pro dobro národa, čímž se snažilo dokázat svoji nezávislost na Vatikánu a na jeho historickém nepřátelství k liberálnímu italskému státu⁶². Nejlepším důkazem mohlo být, stát se státotvornou silou a odsunout římskou otázku na pozdější dobu. Proto byli zástupci PPI nevráživí vůči Giolittimu⁶³, který měl zkušenosti s vyjednáváním se socialisty z předválečného období a pro PPI existovalo nebezpečí, že by se alespoň část parlamentní socialistické skupiny dala přemluvit k účasti na vládě⁶⁴. Pokud by k tomu došlo, dostala by se s velkou pravděpodobností PPI do opozice a s tím do složitého postavení. V opozici by bylo těžké skloubit postavení státotvorné strany a prosazovat zájmy svých voličů. Pokud by se PPI postavila proti návrhům socialisticko-liberální vlády poškozující její voliče, byla by obviněna z rozvracení státu, což z důvodu historických vztahů mezi italským státem a Vatikánem nemohla riskovat. Pokud by tyto návrhy přijala, poškodila by své voliče.

---

⁵⁹ Tighler, A. (1921), *La borghesia ed i nuovi orientamenti della vita italiana*, in *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Zanichelli, 1921, s. 210

⁶⁰ Salvatorelli, L. (1964), *Storia d'Italia nel periodo fascista*, Torino, Giulio Einaudi editore, 1964, s. 24.

⁶¹ Michels, R. (2001), *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Ontario, Kitchener, 2001, s. 19. Michels pojednává o nemožnosti mas vládnout si hlavně v kapitole na stranách 21 – 32.

⁶² Potvrzení této skutečnosti, bylo stanoveno hned na sjezdu v Bologni roku 1919. Sturzo, L. (1951) *Popolarismo e fascismo*, in *Opera omnia di Luigi Sturzo*, série 2 sv. 4, Bologna, Nicola Zanichelli, 1951, s. 9. Sturzo, L. (1951), *La costituzione la finalità e il funzionamento del partito popolare italiano*, in *I discorsi politici*, Roma, 1951, s. 13.

⁶³ Byla to PPI, která na konci ledna roku 1922 prosadila tzv. „veto a Giolitti“, kterým se odmítla podílet na Giolittiovi vládě.

⁶⁴ Tento krok byl pravděpodobný kvůli dvěma skutečnostem. Zaprvé kvůli tomu, že Giolitti již dříve neuspěl v oslabení PSI a PPI v mimořádných volbách. A také v lednu 1921 došlo k odštěpení komunistů od PSI a vůdce socialistů Turati byl ochoten k účasti ve vládě. Do ledna 1921 se mohlo jednat jen o část parlamentní skupiny socialistů, kterou pře odštěpením komunistů tvořili i lidé, kteří jakoukoli spolupráci odmítali.

Společná účast PPI a PSI na vládě byla vysoce nepravděpodobná kvůli rivalitě v oblasti dělnického sdružování⁶⁵. Soupeření v Itálii se totiž primárně nevedlo o politické pozice, ale o organizaci mas bez jejichž podpory nemůže žádná elita vládnout⁶⁶. Hlavním cílem PPI bylo prolomit monopolní postavení socialistů při organizování dělnictva⁶⁷. Katolické dělnické organizace měly svůj základ v encyklice „Rerum Novarum“ a jejich ideový základ se tak lišil od socialistické představy založené na historickém materialismu. Stanovený cíl se podařilo katolíkům úspěšně splnit, protože socialistická CGDL („Confederazione Generale del Lavoro“) měla na začátku poválečné doby 2 150 000 členů⁶⁸ a katolická CIL („Confederazione Italiana dei Lavoratori“) měla 1 161 238 členů. Opozice PPI v otázce dělnické organizace byla pro PSI ze dvou důvodů mnohem závažnější než katolická síla v dolní sněmovně. Zprvu protože socialisté se sice účastnili poválečných voleb, ale v jejich straně převládal názor, že nelze dojít ke změně systému účastí v parlamentních institucích⁶⁹. Zadruhé protože si za způsob dobytí moci vybrali revoluci a k tomu je potřeba připravit masu⁷⁰, jejichž velkou část jim katolické organizace přebraly. Proto byla spolupráce mezi PSI a PPI v podstatě nemožná. Nepravděpodobná zůstala i po lednu 1921, kdy se od PSI odštěpili komunisté a PSI se tak znovu stala reformní stranou, protože CGDL bylo pod vedením reformních socialistů, a proto zůstala rivalita mezi oběma stranami v dělnické organizaci aktuální⁷¹. Nicméně síla socialistů byla podlamována vnitřním bojem mezi vedením strany a parlamentní skupinou, který se v plné míře projevil na kongresech v Římě a Bologni, kde jedna z hlavních otázek byla disciplinovanost právě parlamentní skupiny. Rozkol se ukazuje hlavně na snaze většinového proudu v socialistické straně, který odmítal, že by se k cílům strany dalo dospět parlamentní spoluprací, upravit program strany, aby jasně stanovil, že jedinou možnou cestou je revoluce. Navíc žádají vymáhání všeobecné podřízenosti tomuto

---

⁶⁵ To dokazuje De Gasperi, když podmiňuje spolupráci socialistů a PPI, ukončením snahy socialistů být jediným orgánem třídního (tzn. dělnického) sdružování. De Gasperi, A. (1979), *Dopo il congresso di Napoli*, in *Scritti politici di Alcide De Gasperi*, Roma, Feltrinelli, s. 134.

⁶⁶ Mosca, G. (1939), *The Ruling Class*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1939, s. 43W.

⁶⁷ De Gasperi, A. (1979), *Una conferenza dell'on. De Gasperi a Merano. Il contraddittorio coi socialisti*, in *Scritti politici di Alcide De Gasperi*, Feltrinelli, Roma 1979, s. 130.

⁶⁸ Na počátku války mělo CGDL jen 321 000 členů.

⁶⁹ (1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Bari, Laterza, 1969, s. 788.

⁷⁰ (1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Bari, Laterza, 1969, s. 789.

⁷¹ Spolupráce s nově vzniklou PCI (Partito Comunista Italiano) nepřicházelo pro PPI v úvahu už jenom kvůli rozdílnému vztahu obou stran ke křesťanskému náboženství. Navíc komunisté s 15 mandáty (z mimořádných voleb roku 1921) nepředstavovali významnou sílu.

programu hrozbou vyloučení ze strany, čímž si chce vedení strany zcela podřídit parlamentní skupinu, aby se nemohla autonomně podílet na spolupráci s ostatními stranami⁷².

Nakonec se ani jedna z obou stran nestala novou vládnoucí elitou. Otázkou je „Proč?“ Podle Paterova systému podléhá vládnoucí třída pokud ztratila schopnost používat sílu k obhájení své pozice nebo není schopna asimilovat nadané jedince z poddané třídy. I když je toho schopna, dochází postupně ve vládnoucí elitě ke ztrátě rezidua podporujícího zachování skupiny a začíná zcela převažovat handlířský instinkt (reziduum třídy I), který vede jedince z vládnoucí elity jen k vlastním zájmům, ztrátě ideálů a k praktikám uplácení, kupování si ostatních atd. V podřízené třídě ale zůstává instinkt zachování skupiny (reziduum třídy II) a působení ideálů silnější a v některých případech jako je válka může enormně jeho váha narůst. Když vyvstane velký rozdíl mezi instinkty převažujícími v obou třídách, způsobí to revoluci. Vládnoucí elita není schopna se v pokročilém stavu rozkladu, který způsobila převaha rezidua první třídy, bránit pomocí násilí a je nahrazena jinou elitou⁷³. Výše popsaný proces sice ještě plně neodpovídá Paterovu systému, ale prozatím ke zkoumání situace v Itálii stačí. K jeho doplnění z důvodu snahy o přehlednost přistoupím později.

V Itálii došlo k situaci, kdy v liberálně-demokratických elitách převládl handlířský instinkt. Personifikací této převahy byl Giovanni Giolitti, kterého dokonce uvádí jako příklad Pareto⁷⁴. Na druhou stranu v části podřízené třídy důsledkem války posílilo reziduum druhé třídy. Posílení tohoto rezidua jsem se pokusil ukázat v předchozích kapitolách, kde jsem hovořil o společenských změnách, které s sebou přinesla válka, válečný ekonomický systém a také propagace snažící se ve vojácích vzbudit ideál poválečné společenské změny. Existovala ale ještě jedna část společnosti, kde bylo posíleno reziduum druhé třídy, ale ne v důsledky první světové války, ale v důsledku ruské bolševické revoluce⁷⁵. Z čehož vplynuly socialistické revoluční nálady a převaha maximalismu v PSI. Katolická PPI mohla v tomto směru spoléhat jen na svoji novost a křesťanské učení podporující instinkt udržování komunity. PPI neměla podmínky k použití násilných prostředků a i to mohl být další důvod, proč se stala státotvornou stranou spolupracující na vládě, protože to bylo jedinou možností

⁷² (1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Laterza, Bari 1969, s. 739.

⁷³ Pareto, V. (1935) *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcour, Brace and Company, 1935, s. 1516 – 1518.

⁷⁴ Pareto, V. (1935) *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcour, Brace and Company, 1935, s. 1579.

⁷⁵ Podle Pareta vychází často opoziční hnutí z války nebo revoluce, protože obě posilují reziduum druhé třídy. Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcour, Brace and Company, 1935, s. 1552. I když v případě socialistů se revoluce uskutečnila v Rusku, byla velkým impulzem hlavně kvůli komunistické tezi o světové revoluci.

jak používat donucovací prostředky, kterými v tomto případě byla policie nebo armáda a které mohly být uplatněny s odkazem na obranu státu a v rámci zákona. Tak by PPI nemohla být nařčena z rozvracování státu.

4.2 Stát ve státě

Z předchozích kapitol lze získat pocit, že se v Itálii odehrávalo jen stranicko-politické soupeření, ale situace byla mnohem vážnější: „Nejedná se jen o revolucionářské fráze: každodenní skutečnosti naznačují, že se vytváří povstalecké klima. Mýtus násilí se vrací a triumfuje.“⁷⁶ Nejednalo se o soupeření, ale o boj mezi různými státy. To koneckonců potvrdil i Mussolini⁷⁷. Fenoménem poukazujícím na tuto skutečnost byla existence tzv. státu ve státě. I když by mohl být boj mezi socialistickými a liberálně-demokratickými elitami chápán především jako politické soupeření, což bylo umocněno vlivem reformních socialistů, při bližším pohledu se ukáže, že socialisté stejně jako fašisté používali nátlakové či násilné způsoby⁷⁸. V oblasti zemědělství nutily socialistické odbory statkáře přijímat dělníky, i když jejich práce nebyla potřebná a pokud dotyčný zaměstnavatel odmítl nějakého takového dělníka zaměstnat, byl zcela ignorován odborovými organizacemi, které byly nedistribučními body pracovní síly⁷⁹. Po válce také začaly odborové organizace znovu tlačit na zaměstnavatele, aby zlepšily pracovní podmínky. Jako příklad může posloužit oblast San Giovanni in Persiceto ležící v provincii Bologna. Na jednu strany byly v roce 1919 zvýšeny platy nádeníkům⁸⁰, ale byly odmítnuty návrhy pachtýřů. Následovaly stávkové akce, ke kterým se ze solidarity přidali i nádeníci a k řešení došlo hlavně kvůli potřebě nutnosti sklizně a jiných zemědělských prací. Pořád ovšem zbývala smlouva se sedláky, kterou odmítli vlastníci půdy podepsat a která znovu vedla k zastavení prací. Od dubna 1920 byly nádeníci a pachtýři organizováni v socialistických ligách, které započaly boj proti vlastníkům půdy (např. bojkoty). Vše bylo vyřešeno až zásahem vlády, která nechtěla nechat zničit úrodu⁸¹. Popis

---

⁷⁶ Amendola, G. (1960) *Il governo di domani*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 3.

⁷⁷ Mussolini, B. (1979), *Il primo discorso* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979 s. 205.

⁷⁸ Einaudi, L. (1972), *La bellezza della lotta* In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino 1972, s. 7.

⁷⁹ Einaudi, L. (1933), *La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana*, Laterza & Figli, Bari 1933.

⁸⁰ O 20 % vůči roku 1918 a o 182% v porovnání s rokem 1915. (1985), *Fascismo e Antifascismo, Guerra, Resistenza e Dopoguerra nel Persicetano: Materiali editi e inediti per la storia del venticinquennio 1919 – 1945*, S. Giovanni in Persiceto, s. 16

⁸¹ *Fascismo e Antifascismo, Guerra, Resistenza e Dopoguerra nel Persicetano: Materiali editi e inediti per la storia del venticinquennio 1919 – 1945*, S. Giovanni in Persiceto, s. 1 - 26

socialistického monopolu práce a jeho praktik je podrobně popsán u Missiroliho⁸². Maximalistické praktiky byly sice do jisté míry jiné než fašistické, ale to vyplývalo z rozdílné taktiky boje a nic to neměnilo na stejném cíli jako měl fašismus. Socialisté byli přesvědčeni o zhroucení kapitalistického režimu, a proto jeho chod ještě více narušovali stávkami, sabotážemi produkce nebo narušováním chodu veřejných služeb. Cíl obou hnutí, jak již bylo řečeno, byl stejný, narušování či postupné přebírání funkcí státu s cílem převzít jeho moc. Například na socialistických kongresech se objevily návrhy, aby byly bojkotovány regulérní volby a socialisté vyhlásili vlastní volby. V rámci této možnosti probíhala na počátku roku 1920 debata o zavedení sovětu v Itálii⁸³. Stejně tak je mylná představa socialistů jako nenásilných protestantů. Často šlo o vzájemné provokace skupin předem připravených ke střetu. Příkladem k řečenému může být boloňská oslava socialistů, kdy 21. listopadu 1920 slavili jediné velké vítězství v komunálních volbách v důležitém centru. Mezi fašisty a socialisty existovala úmluva, zprostředkovaná oficiálními státními orgány, že socialisté budou moci slavit své vítězství, ale nesmí se objevit žádná rudá vlajka ve městě mimo radnice po dobu projevů. Několik hodin před začátkem oslavy se objeví rudá vlajka mimo radnici. Je úřady sundána. Fašisté také nedodrželi dohody a chystali se na pochod k radnici. Už den předem po městě kolovala fašistická propagace o vzepření se socialistům. Fašisté prolomili jeden z kordonů policie a zaútočili na náměstí. Na začátku akce padlo několik výstřelů z revolveru. Komunista Martelli v okně radnice použil připravené bomby a hodil je do davu pod sebou, kde byla většina socialistů, kteří se, pravděpodobně, snažili skrýt v budově radnice před fašisty. Tím nijak nechci říct, že fašisté nebyli ozbrojeni. Do všeho zmatku někteří členové ozbrojených složek, kteří měli udržovat pořádek začali střílet do davu. Výsledkem bylo 10 mrtvých a 58 zraněných. Navíc se začne střílet proti nesocialistickým radním a radní Giordani, bývalý důstojník ve válce, byl zabit a jiní byli zraněni.

Socialistické stávky ochromovaly společenský život, ale různé potyčky a boje byly zstrašující, protože se mohly odehrát kdekoli a často při nich přicházeli o život běžní občané⁸⁴, protože většinou šlo o odvetné akce ať jedné nebo druhé strany, při kterých nebylo

⁸² Missirolì, M. (2005), *Il fascismo e la crisi italiana*, in: *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere.

⁸³ S. Forti, «Tutto il potere ai Soviet!». Il dibattito sulla costituzione dei Soviet nel socialismo italiano del *biennio rosso: una lettura critica dei testi*, «Storicamente», 4 (2008) http://www.storicamente.org/01_fonti/forti.html

⁸⁴ Jako příklady mohu uvést události z Florencie. Příklad útoku socialistů se odehrál v neděli dopoledne 27. února 1921 ve Florencii, kde prochází průvod středoškoláků a univerzitních studentů zpívající patriotické písně. Přítomna je i policie. V jedné z postraních ulic na ně čekají dva muži, kteří do procházejícího průvodu vystřelí několik ran revolverem a hodí bombu. Jeden policista je zabit a asi 16 dalších lidí zraněno. Jedna

rozlišováno mezi jednotlivými oběťmi⁸⁵. Kulminací maximalistických snah byla okupace továren trvající od 31. července do 25. září. Okupace byla některými vůdci oslavována jako začátek revoluce⁸⁶ ale i jako: „...nový režim, nový způsob společenského života...“⁸⁷ Stejně jako v zemědělských oblastech byla prvotním impulzem snaha o zvýšení platů, tentokrát v metalurgické výrobě. I zde zaměstnavatelé nechtěli ustoupit a na zpomalování produkce ze strany dělníků reagovala milánská Alfa Romeo výlukou z práce. Aby se zabránilo podobným opatřením i jinde, rozhodl se FIOM („La Federazione degli Operai Metallurgici“) pro vyhlášení stávky a okupaci továren (zúčastnilo se jí přibližně půl milionu dělníků). V tomto okamžiku se ukázala slabost maximalistů, kteří nebyli schopni využít situace k převzetí moci. Místo toho sami socialisté na zasedání CGDL 11. září zamítli návrhy na rozšíření krize v revoluci⁸⁸. Vládě tak nezbyvalo než zabezpečit fungování základních veřejných služeb (telegrafů, pošt, veřejné dopravy atd.) a čekat než se okupanti sami unaví⁸⁹. Z předešlých příkladů a z příkladu okupace továren lze pochopit, proč Italové chtěli někoho, kdo by zabezpečil stabilitu společenského řádu.

Je možné polemizovat o reálné možnosti uskutečnění revoluce a došlo by se pravděpodobně k závěru, že z praktického hlediska nemohla být uskutečněna⁹⁰. Dokonce

---

studentka umírá během dalších dnů v nemocnici. Zřejmě nejjobskurnější příkladem socialistického násilí je napadení s fašistickými odznaky na kole jedoucího šestnáctiletého chlapce skupinou socialistů (jednalo se o odvetu za jinou fašistickou akci). Socialisté ho zastavili, zbili a hodili, buď již mrtvého nebo polomrtvého, do Arna.

⁸⁵ Například když se po prvních poválečných parlamentních volbách sešla poslanecká dolní komora italského parlamentu, opustili socialisté při králově projevu svá místa a provolávali slávu socialistické republiky. Před sídlem dolní komory ale probíhala demonstrace na podporu monarchie a demonstranti socialistické poslance zbili. Socialistická odveta na sebe nedala dlouho čekat. Na 2. a 3. prosince byla vyhlášena v Římě generální stávka. Řím následovala další města (Milán, Janov, Turín atd.) V těchto dvou dnech si stávkující vzali za cíl studenty a úředníky (ti tvořili většinu demonstrace na podporu monarchie). Situace se vyhrotila v Mantově, kde dav zůstal pánem situace ještě 3. a 4. prosince ničící obchody a zařízení města. Samozřejmě nešlo rozlišit, který úředník na demonstraci byl či nebyl. Výsledkem všeho byli mrtví a zranění.

⁸⁶ Malatesta, E. (1970), L'occupazione delle fabbriche in *Le origini del fascismo*, Mursia, Milano 1970, s. 91.

⁸⁷ Malatesta, E. (1970), L'occupazione delle fabbriche in *Le origini del fascismo*, Mursia, Milano 1970, s. 91.

⁸⁸ Návrhy reformistů získaly přibližně 591 000 hlasů a revoluční křídlo 409 000.

⁸⁹ Giolitti dělníkům slíbil, že v parlamentu předloží návrh zákona o „controllo delle fabbriche“. Tento zákon měl řešit právo reprezentantů syndikátů k získání informací o finančních podmínkách podniku. Veřejné podnikové účetnictví mělo sloužit jako podklad k vyjednávání o zvýšení platů.

⁹⁰ Celkem vyjmenovává čtyři důvody. *Zprvé* komunistická revoluce v Itálii nebyla možná technicky. Hustota zalidnění v Itálii je mnohem větší než v Rusku, a proto v Itálii neexistovali velcí vlastníci půdy jako byli ti ruští. V Rusku se vojáci vraceli do svých vesnic a zabírali půdu právě velkým vlastníkům. Naopak italsí vojáci se po válce vraceli na svá malá vlastníctví držená po generace a byli by se bránili proti jakémukoli pokusu o vyvlastnění či přerozdělení půdy. Další překážkou technické povahy byl nedostatek surovin. Země nemůže žít bez základních surovin a Itálie neměla zdroje, což se týká především uhlí, na to uskutečnit komunistickou revoluci. *Zadruhé* starší a vlivní socialističtí poslanci a vůdci „Confederazione Generale del Lavoro“ chápali možnost uskutečnění bolševické revoluce. *Zatřetí* protože na jaře 1919 vzniká „Partito Popolare Italiano“. Svou schopností získávat příznivce zabránila tato strana ještě většímu vítězství socialistů ve volbách roku 1919. *Posledním důvodem* proč neproběhla v Itálii bolševická revoluce bylo zavedení všeobecného volebního práva. Skrze něj mohli dělníci, vesnické obyvatelstvo atd. vyjádřit svoji nespokojenost. Salvemini přiznává, že kdyby

Lenin ve svých dopisech přiznává, že o Itálii nic moc neví, což potvrzuje závěr, že neviděl reálnou možnost, jak by mohla být v Itálii revoluce uskutečněna. Na druhou stranu mohli socialisté vyjít z okupace továren jinak, než stranickým rozkolem, kdyby pochopili, že nesmí odmítnout účel strany, kterým je převzetí moci⁹¹. Ať už byla hrozba socialistické revoluce reálná nebo ne, nejdůležitějším výsledkem bylo, že vyvolala pocit strachu, který nevypřchal ani po nejrevolučnějším momentu v podobě okupace továren: „...ve stejný okamžik, ve kterém skutečné nebezpečí mizí, strach a obava ze socialistické revoluce ve velké části buržoazie stále roste.“⁹² Důležitý závěr je, že maximalistické snahy vytvořily jen ještě větší revoluční náladu v jedné části společnosti, kterou nebyly schopni uspokojit: „...socialistická strana, která slíbila revoluci aniž by hnula prstem... čeká, že ji neřešitelná krize vynese k moci.“⁹³ a strach ve druhé části společnosti. Jinými slovy řečeno, socialisté ještě více v masách posilovali reziduum druhé třídy, které již i beztak mělo velkou sílu: ...mladé síly ponechané samy sobě v neuspokojení bez hranic a v rozkladu...by pomohly s jakoukoli revolucí i se socialistickou, kdyby socialismus nezapřel vlast...“⁹⁴ Jaká byla politika mas jednotlivých stran a jaké konkrétní důsledky měla, bude otázkou příští kapitoly. V tomto bodě stačí poznamenat, že socialisté převážně svou propagandou posilovali reziduum druhé třídy. Stejně tak bude v další kapitole zodpovězena otázka, proč toto posilování rezidua druhé třídy v masách bylo prospěšné pro fašismus, když se zdá, že masy se přimkly k socialistické myšlence?

Fašismus stejně jako socialismus svým způsobem participoval na fenoménu „státu ve státě“. Jak jinak lze nazvat situaci, kdy proti sobě stojí dvě armády. Jedna nepravidelná chtějící jiný stát a druhá pravidelná, která stávající stát bránila⁹⁵. Fašismus postupně nahrazoval stát bráněním stávajícího společenského uspořádání, i když Mussolini jasně deklaroval, že to není cíl fašismu a že se fašisté nepovažují za ochránce stávajícího pořádku⁹⁶. Tímto způsobem nejenže dokončil fašismus rozklad italského socialismu: „...správnější je

---

neexistovalo všeobecné volební právo, které bylo schopné ventilovat špatné nálady a rozhořčení, je možné, že nespokojené masy by díky anarchistické propagandě přešly v přímou akci.

Salvemini, G. (1961), *La dittatura fascista in Italia*, in: *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli, 1961, s. 13.

⁹¹ Labriola, A. (1924), *Le due politiche: Fascismo e riformismo*, Napoli: Alberto Morano, 1924, s. 164.

⁹² Chabod, F. (1961), *L'Italia contemporanea (1918-1948)*, Giulio Einaudi editore, Torino 1961, s. 53.

⁹³ Tasca, A. (1950), *Nascita e avvento del fascismo*, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1950, s. 163.

⁹⁴ Missiroli, M. (1924), *Il colpo di stato*, Piero Gobetti Editore, Torino, 1924, s. 35.

⁹⁵ Amendola, G. (1960), *Il discorso dell'on Mussolini*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 29.

⁹⁶ Mussolini, B. (1979), *Stato, antistato e fascismo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 217. Mussolini, B. (1979), *Le dichiarazioni del 23. marzo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 188.

zřejmě antifašistická teze, podle níž fašismus zasadil revoluci po jejím zhroucení ránu z milosti.⁹⁷, ale dokázal poškodit i stát (respektive režim), který měl paradoxně bránit a získat na svou stranu část společnosti, tím že se zdál jako silný prvek zajišťující stabilitu společenského soužití. Lidé viděli jako vítěze a uchovatele pořádku fašismus a ne stát⁹⁸. Boj proti socialismu byl už spíše jen důvodem k nahrazování funkcí státu, než zažehnáním reálného nebezpečí⁹⁹. Oproti socialistům, kteří se snažili fungování státu narušit, fašismus do státu infiltroval:

Fašisté na jednu stranu přímo útočili proti liberálně-demokratickému státu, což znamená proti PPI a katolickým odborům¹⁰⁰, které byli jeho hlavní silou a spolu s tím vytvářeli stát ve státě tím, že nahrazoval funkce, ve kterých měl liberálně-demokratický stát slabé¹⁰¹ pozice. Tak směřoval fašismus k nahrazení liberálně-demokratického státu, což de facto znamená k jeho zničení: „Novým cílem je dobytí státu, fašistický stát je tím, k čemu s prudkým zápalem směřují černé košile...“¹⁰² Slabost liberálně-demokratického státu spočívala na dvou aspektech: „...1. státní zaměstnanci poslouchají rozkazy nepocházející z jejich oficiálně nadřazených míst 2. naopak pokud vůbec své oficiální a politické nadřazené poslouchají, děje se tak jen s velkou rezervou nebo hodně s nechtí.“¹⁰³ Programové zničení liberálního státu, který je považován za nepřítele fašismu, potvrzuje i Gentile¹⁰⁴. Toho využili fašisté a postupně nahrazovali funkce, které by měl plnit oficiální stát: „...fašismus «nahradil stát» a nastolil vlastní diktaturu, rozdrtil odpůrce, kterým odmítl jakékoli politické nebo občanské právo a dokonce i právo na život.“¹⁰⁵ Slabost liberálně-demokratického státu fašistům umožnila: „...jednat, tvrdíc, že sledují cíle, které stát nebyl schopen naplňovat pomocí svých vlastních sil.“¹⁰⁶ a dokonce nahradit jeho nejdůležitější úkol, kterým je udržování veřejného pořádku a osobní svobody: „...udržování veřejného pořádku a osobních svobod náleží veřejným autoritám a jejich případná absence a nedostatky vůbec

⁹⁷ Nolte, E. (1998), *Fašismus ve své epoše*, Argo, Praha 1998, s. 266.

⁹⁸ Prezzolini, G. (1976), *Sul fascismo*, Pan Editrice, Firenze 1976, s. 29.

⁹⁹ I když se fašismus pyšnil svojí úlohou v zabraňování uskutečnění socialistické revoluce, patřila skutečná zásluha spíše PPI než fašismu. Missiroli, M. (1924), *Il colpo di stato*, Piero Gobetti Editore, Torino, 1924, s. 37.

¹⁰⁰ K útokům proti katolíkům např. De Falco, G. (2005), *Il fascismo mlizia di classe in Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, 2005

¹⁰¹ Arpesani, G. (1922), *Valorizzare*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 34, 23. 11. 1922, s. 129.

¹⁰² Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo*, Roma: Formiggini, 1924, s. 121

¹⁰³ Labriola, A. (1924), *Le due politiche: Fascismo e riformismo*, Napoli: Alberto Morano, 1924, s. 168.

¹⁰⁴ Gentile, G. (1969), *Manifesto degli intellettuali del fascismo in Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, str. 50

¹⁰⁵ Salvatorelli, L. (1977), *Attivismo sovversivo*, in: *Il Nazionalfascismo*, Torino: Einaudi, 1977, s. 65.

¹⁰⁶ Arpesani, G. (1922), *Valorizzare*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 34, 23. 11. 1922, s. 129.

neospravedlnější systematické uchvacování jejich funkcí privátními subjekty.¹⁰⁷ Tím byly ze začátku ohroženy základní kameny, na kterých stát spočívá¹⁰⁸ a na konec zcela zničena autorita státu¹⁰⁹.

Liberálně-demokratické elity samozřejmě odmítají, že by fašismus byl schopen nahradit stávající režim¹¹⁰: „Uznáváme fašismus-stranu, ne fašismus-suveréna. Suverén je jen jeden...“¹¹¹ V žádném případě nenastala taková situace, že liberálně-demokratické elity nevěděly, že je potřebné upevnit svoji vládu v zemi. Sice doufali, že se fašismus začlení do starého pořádku: „Doufáme, že fašismus projde procesem revize nutným a nevyhnutelným pro všechny mladé strany, které přejdou od hrdých negací a násilné destrukce rozvlátného mládí k disciplíně a klidné konstruktivní síle dospělosti.“¹¹², ale chápaly, že k zdisciplinování fašismu nemusí dojít a jejich snaha se soustředila na záchranu liberálně-demokratického státu. Jediná možnost záchrany státu podle nich vede přes fungování reprezentativních orgánů a veškeré iluze spatřující lék nynější krize v nelegální činnosti aktivní menšiny, která navíc podle nich neměla ani žádný mandát, vyvolávaly jen reakci další nepřátelské menšiny. Jediná správná cesta podle Amendoli tkvěla v uplatňování současných zákonů, které trestají útoky na stát nebo na život a majetek obyvatel: „Používat zákony, které potlačují zločiny bez ohledu na politickou příslušnost: použít je proti všem, nepovolit imunitu nebo právní sankce nikomu: to je ve své základní linii politika zítřejší vlády...“¹¹³ Právě stát stojící nad stranami, které bez rozdílu poslouchají jeho zákony, je pro ně liberální koncepce státu a jediné vlada: „...která se nerozhodne zaujatě jednat nebo nadržovat jedné nebo druhé straně v krvavé šarvátkě, která trýzní zemi, ale která se nestrannicky a rázně postaví nad spor, aby obnovila poničenou autoritu státu a navrátila Itálii klid.“¹¹⁴, podle nich Itálii navrátit potřebnou stabilitu. Vyhlášení výjimečného stavu by podle nich nic nevyřešilo: „...jsme přesvědčení, že současná fáze národní politiky je aspektem, epizodou velmi neklidné poválečné situace a odmítáme věřit

¹⁰⁷ Salvatorelli, L. (1977), *Patriottismo anti -operaio*, in: *Il Nazionalfascismo*, Einaudi, Torino 1977, s. 51.

¹⁰⁸ Salvatorelli, L. (1977), *Patriottismo anti -operaio*, in: *Il Nazionalfascismo*, Einaudi, Torino, 1977, s. 51.

¹⁰⁹ De Falco, G. (2005), *Il fascismo mlizia di classe* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 68.

¹¹⁰ Amendola, G. (1960), *Il discorso dell'on Mussolini*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 29.

¹¹¹ Amendola, G. (1960), *Il discorso dell'on Mussolini*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 30.

¹¹² Amendola, G. (1960), *Le contraddizioni dei falsi liberali*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 34.

¹¹³ Amendola, G. (1960), *Le contraddizioni dei falsi liberali*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 5.

¹¹⁴ Amendola, G. (1960), *Le basi del futuro governo*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 7.

v užitečnost výjimečných prostředků.^{115c} Je pravděpodobné, že použití násilí v podobě výjimečného stavu proti nepříteli by nemělo žádnou účinnost, protože liberální stát potřeboval znovu získat své ztracené pozice, které převzal fašismus. Proto byl tolik kladen důraz na obnovu poslušnosti zákonů a nestranného státu, který je nicméně, jak bylo řečeno Amendolou, státem demokraticko-liberálním. Sjednotit se a vytvořit silnou vládu bez fašistů a socialistů: „...bránit stát, zabezpečit kontinuitu demokratického systému...“¹¹⁶, to by byla nejlepší možnost, která by mohla být uskutečněna na plánovaném srpnovém sjezdu v Neapoli roku 1922. Amendola propaguje následování program Francesca Cocco-Orta¹¹⁷, který zosobňuje snahu o sjednocení liberálně-demokratických sil. Úkolem tedy zněl jasně: převzít odpovědnost za dění v zemi a postavit se nastalé situaci a zapomenout na své rozbroje, zápasení a neshody, které umrtvují aktivitu demokratických sil země, protože pokud ke sjednocení nedojde: „...budou to spíše demokraté než rozvraceči nebo lépe spíše než fašismus, kteří zničí demokratický systém.“¹¹⁸

4.3 Malá buržoazie a politika mas nových elit

Jestliže dělníci a rolníci nacházeli vedení u PPI nebo PSI, byla buržoazie bez elit a bez podpory liberálně-demokratického státu¹¹⁹. Těživá situace dopadala zejména na malou buržoazii¹²⁰, protože ta byla zvyklá na politickou a ekonomickou moc. Důležitá úloha malé

---

¹¹⁵ Missiroli, M. (1922), *Le illusioni di un conservatore*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 34, 23. 11. 1922, s. 129.

¹¹⁶ Amendola, G. (1960), *I nemici interni della democrazia*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 17.

¹¹⁷ **Francesco Cocco-Ortu** (1842-1929) byl liberální politik, který zastával několik ministerských funkcí a byl prezidentem liberálních poslanců v době, kdy bylo hlasováno o důvěře Mussoliniho vládě. Jako jeden z mála liberálů hlasoval proti Mussolinimu a následně rezignoval na své funkce.

¹¹⁸ Amendola, G. (1960), *I nemici interni della democrazia*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 17.

¹¹⁹ Sturzo, L. (1951) *Popolarismo e fascismo*, in *Opera omnia di Luigi Sturzo*, série 2 sv. 4, Bologna, Nicola Zanichelli, 1951, s. 16. De Falco, G. (2005), *Il fascismo milita di classe*, in: *Fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, s. 53.

¹²⁰ Malá buržoazie někdy nebyla viděna jako jednolitý element a její struktura byla dále členěna. Salvatorelli dělí malou buržoazii na technické profese a proti nim staví úředníky, zaměstnance veřejných korporací a svobodná povolání jako je lékař či učitel. První část malé buržoazie nazývá „technickou malou buržoazii“, která tvoří normální součást kapitalistické společnosti a produktivních procesů, zatímco druhou část nazývá „humanistickou malou buržoazii“. A protože je humanistická malá buržoazie určujícím elementem fašismu, tak právě v psychologii humanistické malé buržoazie musíme hledat vysvětlení podoby fašismu. Podle Salvatorelliho se může mentalita humanistické malé buržoazie shrnout do jednoho slova: rétorika. Vše je dáno systémem výuky, který je schématický a nekritický. Lidé vyšli ze škol takto připraveni nejsou schopni uchytit se jinde než ve školních třídách či byrokratických kancelářích a uzavírají se do idealismu a vlastního fantaskního světa, který se liší od světa reálného. Proti Salvatorelliho pojetí se staví Ansaldo. I když přijímá Salvatorelliho dělení, je podle něj fašismus dílem technické malé buržoazie, protože v Miláně neexistuje dostatečná síla humanistické malé buržoazie, která by mohla dát dostatečný impuls ke vzniku fašismu.

buržoazie v předválečném období vyplývala ze dvou historických skutečností. Zaprvé chyběly Itálii silné konzervativní politické síly jako pozemkoví vlastníci nebo silné průmyslové vrstvy, protože tyto síly se jako v jiných zemích nemohly v Itálii opírat o katolickou církev. Zadruhé nebylo dělnictvu až do roku 1912 povoleno volit¹²¹, a proto se italský stát opíral právě o malou buržoazii¹²². V období mezi lety 1870 a 1914 prosperovala tato část společnosti nejen z politického, ale i ekonomického hlediska¹²³.

Specifikum malé buržoazie vyplývalo z jejího sociálního postavení: „...část společnosti, která nepřísluší ke kapitalismu a není ani elementem produktivních procesů, zůstává však také oddělena od proletariátu, ani ne tak pro ekonomické podmínky, jako pro buržoazní společenské zvyklosti a vlastní vědomí neproletářské třídy.“¹²⁴ I když byla malá buržoazie vždy středním článkem mezi kapitalisty a proletariátem, kvalitativně se charakter jejího postavení změnil kvůli zavedení všeobecného volebního práva pro muže z roku 1912 a rychlému vývoji italského průmyslu hlavně během války: „...redistribuce bohatství v Evropě během války byla převážně ve prospěch průmyslového a agrárního proletariátu...“¹²⁵ Malá buržoazie se z pozice vedoucí síly stává elementem sevřeným mezi dvěma „mlýnskými kameny“ v podobě průmyslových kapitalistů a socialistů. Toto uzavření není jen sociální ale i kulturní, protože její zhoršující se ekonomické postavení ji ekonomicky proletarizuje, ale její zvyky zůstávají buržoazního charakteru¹²⁶. Z tohoto nového postavení vyplývá i její pohled na proletariát a kapitalisty: „Italská malá buržoazie je dnes plná nenávisti vůči všem: vůči vládě...vůči novým zbohatlíkům...vůči proletariátu.“¹²⁷ Zhoršení ekonomické situace během války ji vedlo k odklonu od vládnoucích sil ve státě¹²⁸. Na druhou stranu se dívala nevraživě

Salvatorelli, L. (1977) Introduzione, in *Nazionalfascismo*, Torino, Einaudi, 1977; Ansaldo, G. (1923). *La piccola borghesia*, in *La rivoluzione liberale*, A. 2, n. 18, 12. 6. 1923.

¹²¹ Dne 30. 6. 1912 bylo v Itálii zákonem č. 666 zavedeno všeobecné hlasovací právo pro muže ve věku nad třicet let. Pro mladší občany mužského pohlaví existovaly podmínky, za kterých mohly volit. Počet oprávněných voličů stoupne ze 3.300.000 na 8.443.205 z čehož bylo 2.500.000 analfabetů. Právo volit mělo díky této reformě 24,8 % populace. www.camera.it, http://www.camera.it/cost_reg_funz/667/1157/1153/documentotesto.asp

¹²² Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo: La sconfitta del socialismo, le crisi dello stato e del parlamento, il fascismo*, Roma, A. F. Formiggini, 1924, s. 64

¹²³ Tighler, A. (1921), *Piccoli borghesi al bivio*, in *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Zanichelli, 1921, s. 177

¹²⁴ Salvatorelli, L. (1977), *Nazionalfascismo*, Torino, Giulio Einaudi, 1977, s. 10

¹²⁵ Tighler, A. (1921), *Piccoli borghesi al bivio*, in *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Zanichelli, 1921, s. 176

¹²⁶ Tighler, A. (1921), *Piccoli borghesi al bivio*, in *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Zanichelli, 1921, s. 177

¹²⁷ Tighler, A. (1921), *Piccoli borghesi al bivio*, in: *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Bologna, Zanichelli, 1921, s. 180

¹²⁸ Rákosi, M. (1977), *Il fascismo italiano*, in *Antologia sul fascismo il giudizio politico*, Bari, Laterza & Figli, 1977. s. 102

na proletariátu, protože bohatl když ona chudla: „Říká se, že soudcovské úřady – které jsou typickým reprezentantem italských středních tříd - jsou profašistické; to není zcela přesně vyjádřeno. Soudcovský úřad je nezvratně protidělnický.“¹²⁹

Druhou skupinou, která zůstávala bez vedení a hledala ho v nové situaci, byli veteráni z války. Jejich důvodem nespokojenosti se starými elitami byl, mimo ekonomického důvodu, přístup těchto elit k výsledkům první světové války. Liberálně-demokratické elity kvůli tomu, že nedosáhli všech svých válečných cílů tzn. územních zisků, které jim byly slíbeny spojenci v Londýnské smlouvě, začali propagovat názor, že Itálii bylo vítězství ukradeno: „... politikové, kteří přivedli Itálii do válečného konfliktu a noviny, které přikládaly do pod kotel, teď na všechny strany začali prohlašovat, že krev půl miliónu mrtvých a půl miliónu invalidů byla prolita zbytečně ...“¹³⁰ Tak se rozšiřoval názor o zbytečnosti válečných útrap a obětí, kterým trpělo národní povědomí¹³¹. Na druhou stranu se vědělo, že Itálie ve válce stála na straně vítězů a tento pocit byl ještě posilován vědomím, že válka byla první a úspěšný válečný konflikt italského národa: „Byla prvním velkým vítězství Italského království, velkou zkouškou...Italové konečně bojovali a vyhráli.“¹³² Znovu se ukazuje jaká existovala propast mezi převládajícím reziduem první třídy ve vládnoucích elitách a silou rezidua druhé třídy u poddaných. Vládnoucí třída raději odmítla vítěznou válku kvůli územním ziskům, než aby ji využila k upevnění národního povědomí.

Socialisté a ani katolíci nebyli schopni získat stabilnější podporu těchto dvou společenských skupin. Ale jak to, že socialisté získali takovou volební podporu a strana natolik člensky posílila? Pravděpodobně proto, že se k nim velká většina lidí připojila hlavně kvůli vidině prospěchu z pravděpodobného volebního vítězství a převzetí moci¹³³. Konkrétně v případě veteránů bylo pro obě strany složité získat jejich podporu, protože se socialisté otevřeně postavili proti válečnému konfliktu a tím i proti smyslu všeho vynaloženého úsilí a jeho obětí. Diskuse o postoji k válce byla vedena na kongresu PSI v Římě, kde již převládaly maximalistické proudy a ty odmítaly jakýkoli pozitivní postoj k první světové válce¹³⁴.

¹²⁹ Ansaldo G. (1922), *Ceti medi e operai*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 30 (19-10-1922), s. 111-112.

¹³⁰ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. 1, Milano, Feltrinelli, 1961, s. 319

¹³¹ Chabod, F. (1961), *L'Italia contemporanea (1918-1948)*, Torino, Giulio Einaudi, 1961, s. 24

¹³² Vivarelli R. (1991), *Storia delle origini del fascismo: l'Italia dalla grande guerra alla marcia su Roma*, Mulino, 1991, s.43.

¹³³ Prezzolini, G. (1976), *Sul fascismo*, Pan Editrice, Milano 1976, s. 34. Bergamo, G. (2005), *Il fascismo giudicato da un repubblicano*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 43. De Falco, G. (2005), *Il fascismo militka di classe*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 27.

¹³⁴ Negativní postoj se neměl projevit jen ve slovním odsouzení, ale například v odmítnutí spolupracovat ve svých obvodech na vytváření prostor pro raněné vojáky.

Důvodem diskuse bylo hlavně prohlášení vůdce socialistické parlamentní skupiny Turatiho, který po bitvě u Caporetta, po níž se rakouská vojska ocitla nedaleko Benátek, podpořil válku z důvodu ohrožení integrity a nezávislosti národního státu¹³⁵. Tím byla do socialistické diskuse o postoji k válce zavedena i otázka postoje k národnímu státu. Socialisté většinově koncepci národního státu odmítli, protože podle jejich názoru proletariát nemá domov a necítí tak žal pro vlast¹³⁶. Tímto zneuznáním války a národa nemohli socialisté veterány do svých řad přilákat, ale naopak si z nich udělali své potenciální nepřátele¹³⁷: „Proletariát...nechápal, nerespektoval a ani nedokázal ocenit duševní stav těch, kteří bojovali s vírou a vrátili se domu s pochopitelnou pýchou...a teď za to platí cenu.“¹³⁸

Oproti socialistům bylo PPI v ohledu k válce ve zvláštní pozici, protože strana vznikla až na konci válečného konfliktu a získala velkou podporu právě kvůli nezapletení se do válečných událostí. Katolíci uznali vítězství a námahu, kterou stálo¹³⁹. Navíc v sedmém bodě svého programu slíbili podporu vdovám a válečným invalidům a v bodě jedenáct obranu národních zájmů¹⁴⁰. Dále také slibovali pozemkovou reformu a ochranu malých vlastníků, čímž by částečně splnily sliby demokraticko-liberálních elit. Přesto se jim nepodařilo získat přízeň veteránů. Myslím, že existují alespoň dva důvody. Prvním z nich bylo nedodržení oficiálního programu strany, protože se ve svých agitacích katoličtí parlamentní kandidáti nelišili od socialistů v odsuzování války¹⁴¹. Další překážkou pro PPI byla podpora Společnosti národů, vyjádřená v programu strany v bodě dvanáct. Veteráni naopak kvůli dřívější propagaci o zradě spojeneckých vlád a ukradeném vítězství, považovali mírové smlouvy za zradu a představitele spojeneckých vlád, kteří zároveň byli zakladateli Společnosti národů, za zrádce.

---

¹³⁵ (1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Bari, Laterza, 1969, s. 664. s. 667.

¹³⁶ (1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Bari, Laterza, 1969, s. 669.

¹³⁷ Zibordi, G. (2005), *Critica socialista del fascismo*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 256. Bergamo, G. (2005), *Il fascismo giudicato da un repubblicano*, in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Firenze, Le Lettere, 2005, s. 27.

¹³⁸ Zibordi G. (1977), *Critica socialista del fascismo in Antologia sul fascismo: il giudizio politico*, Laterza & Figli, Bari 1977, s. 42.

¹³⁹ Sturzo, L. (1951), *L'Appello al paese costituente*, in *I discorsi politici*, Roma, Istituto Luigi Sturzo, 1951, s. 3.

¹⁴⁰ (1951), *Il Programma del Partito Popolare Italiano*, in *I discorsi politici*, Roma, Istituto Luigi Sturzo, 1951, s. 3.

¹⁴¹ Cappa, A. (1923), *Due rivoluzioni mancate: Dati, sviluppo e scoglimento della crisi italiana*, Foligno, Campitelli, 1923, s. 76

Pokud se týká malé buržoazie, neschopnost socialistů ukázat, že se z jejich strany nemá čeho bát byla často terčem kritiky z vlastních řad. Je ovšem nutné říct, že přilákat malou buržoazii k socialistům muselo být složité, kvůli její nenávisti vůči dělnictvu, které bohatlo na její úkor. Kritika z vlastních řad se ale také netýkala jen malé buržoazie, dokonce zaznívaly i hlasy, že proletariát musí získat národní vědomí, čímž by se socialisté přihlásila k národní myšlence.¹⁴² Někteří socialisté dále považovali za chybu to, že socialisté kolem sebe obecně šířili nenávistnou atmosféru v podobně stávek a útoků na pořádkové síly¹⁴³. Malá buržoazie byla opuštěna svými původními elitami a socialisté pro ni byli z výše zmíněných důvodů nepřijatelní. Potom zbývala jen PPI nebo fašisté. Lidovci byli podle mě pro malou buržoazii nevhodní, hlavně protože zastupovaly zcela jiné zájmy. PPI se soustředila na dělnictvo a rolnictvo, a proto její primární zájem byla soutěž se socialisty o tyto společenské vrstvy než o malou buržoazii. Stejně tak mohl v její neprospěch působit spíše negativní postoj k válce, když přijmeme svědectví o katolických volebních agitacích, zmíněném v minulém odstavci.

4.4 Fašismus a jeho ospravedlnění převzetí moci: proč byl fašismus úspěšný

Třetí silou, která slibovala nový řád a nové pojetí světa bylo fašistické hnutí. Na rozdíl od předchozích dvou typů elit měla fašistická ideologie dvě vlastnosti, které ji tvořili silnou. První z nich byl, že přesně odpovídala náladě ve společnosti. Na rozdíl od liberálně-demokratických a socialistických elit vyšel fašismus vstříc národnímu citění, které vyvolala válka. Možná by bylo mnohem přesnější říct, že byl v souladu s poválečným citěním, protože z něho vyrostl¹⁴⁴. Vždyť se vedla o italskou půdu: „Itálie bojuje za integraci jejích přirozených hranic...a pro zabezpečení si v Jadranu podmínky nutných pro svoji existenci a legitimní bezpečnost.“¹⁴⁵ a navíc první světová válka byla první válkou italského království, ve které navíc byli Italové na straně vítězů¹⁴⁶. Liberálně-demokratické elity místo toho, aby využily národního citění lidí, je začali potlačovat a vytvářet pocit, že veškeré válečné úsilí bylo zbytečné¹⁴⁷, tak aby se lidé uspokojili se schématem o zrádných italských spojencích, kteří

¹⁴² De Falco, G. (2005), *Il fascismo milizia di classe* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 50.

¹⁴³ Fabbri, L. (2005), *La contro-rivoluzione preventiva* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 64.

¹⁴⁴ Degli Occhi, C. (2005) *Che cosa ho pensato del fascismo mentre ero popolare* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 72.

¹⁴⁵ Sonnino (1920), *Il pensiero politico moderno*, R. Caddeo & C, Milano 1920, s. 128.

¹⁴⁶ Vivarelli, R. *Storia delle origini del fascismo: l'Italia dalla grande guerra alla marcia su Roma*, s.43.

Itálii zradili a okradli ji o vítězství¹⁴⁸. Již jsem rozebíral, že socialisté se k válce stavěli již od počátku neutrálně, ale ke konci války v nich převážil takový odmítavý postoj k válce¹⁴⁹, že se nesnažili do svých řad přilákat veterány¹⁵⁰ a dokonce vytvářeli pocit zneuznání válečných snah a obětí¹⁵¹. Po válce ale nešlo říct vojákům: „Teď jděte, vraťte se do vašich domovů... válka byla, pro vás, kteří jste nesli všechnu tíhu bez toho, aby jste chápali její velikost, zbytečná.“¹⁵², protože lidé nezapomněli na sliby politických elit: „...jakmile skočila válka, politici si uvědomili, že žádný z jejich slibů nemůže být dodržen a okamžitě si pospíšili je zapomenout. Ale lid nezapomíná...“¹⁵³ a na: „...skutečnost, že poprvé v historii celý národ bojoval za nezávislou a poslušnou existenci ve světě, získajíc tak plné právo rozhodovat o režimu a svých vlastních osudech.“¹⁵⁴ Jinými slovy řečeno, Italové i přes kritiku válečného úsilí z liberálně-demokratických a socialistických kruhů, neztratili povědomí o velikosti svých válečných obětí.

Fašistická doktrína přesně pasovala na výše popsanou situaci. Vinciguerra měl pravdu, když napsal, že si Mussolini dobře uvědomil, že nová politika je politikou mas¹⁵⁵. Fašisté se nejen postavili na obranu válečného úsilí¹⁵⁶, ale udělali z války ústřední bod svého pohledu na společenskou realitu: „My klademe zhodnocení revoluční války nade vše a nade všechny.“¹⁵⁷ Fašisté proti sobě postavili dva druhy Italů, které nedělí ideály nebo zájmy¹⁵⁸ ale válečný konflikt a nahradili tak dělení společnosti zaleženém na třídách. Proto fašismus: „...není buržoazní revoluce...ani proletářská. Ona překonává toto názvosloví. Je revolucí jedné části národa proti druhé. Na jedné i druhé straně barikády stojí spolu jak buržoazie, tak proletariát.

¹⁴⁷ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo volume I*, Feltrinelli Editore, Milano 1961, s. 319; Chabod F. (1961), *L'Italia contemporanea (1918-1948)*, Giulio Einaudi editore, Torino 1961, s. 24.

¹⁴⁸ Nolte, E. (1998), *Fašismus ve své epoše*, Argo, Praha 1998, s. 246.

¹⁴⁹ Ve svém důsledku bylo stejné, zda socialisté byli skutečně proti válce nebo byli tak jen vnímáni ostatními.

Labriola, A. (1924), *Le due politiche: Fascismo e riformismo*, Napoli: Alberto Morano, 1924, s. 162.

¹⁵⁰ Zibordi, G. (1977), *Critica socialista del fascismo in Antologia sul fascismo: il giudizio politico*, Laterza & Figli, Bari 1977, s. 42.

¹⁵¹ Bergamo, G. (1966), *Il fascismo giudicato da un repubblicano in Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, Bologna 1966, s. 64.

¹⁵² Missiroli, M. (1924), *Il colpo di stato*, Piero Gobetti Editore, Torino 1924, s. 27.

¹⁵³ Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo volume I*, Feltrinelli Editore, Milano 1961, s. 4.

¹⁵⁴ Salvatorelli, L. (1964), *Storia d'Italia nel periodo fascista*, Giulio Einaudi editore, Torino 1964, s. 24.

¹⁵⁵ Vinciguerra, M. (1963) *Il fascismo visto da un solitario*, Felice Le Monnier, Firenze 1963, s. 31.

¹⁵⁶ Přesto Mussolini ve své první deklaraci pronesené 23. března 1919 při založení „Movimento fascista dei Fasci di combattimento“ oznamuje, že nechce založit stranu jen pro veterány: „...nechceme založit stranu veteránů, neboť něco podobného se již formuje v různých italských městech.“ Mussolini Benito, *Le dichiarazioni del 23. marzo in Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979 str.184

¹⁵⁷ Il programma nazionale dei Fasci di combattimento in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, str. 25

¹⁵⁸ Mussolini, B. (1979), *L'urto fatale in Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 191.

To, co je spojuje nebo rozděluje je něco, co stojí nad třídními zájmy nebo ideologiemi starých stran. Je to válka.¹⁵⁹

Druhou vlastností, která fašistickou doktrínu odlišila od jiných politických programů, byla její obecnost, která ji přibližovala spíše k náboženské doktríně než politickému programu¹⁶⁰. Jako u náboženské doktríny nezáleželo na ekonomickém, společenském nebo jiném postavení člověka, ale v případě náboženství na víře v Boha a v případě fašismu na víře v revoluční válku. Proto fašismus viděl nepřátele v celém společenském spektru místo v dané společenské skupině jako např. proletariát v buržoazii: „Naší revoluce se nemusí bát jenom pusisti¹⁶¹...ale i konservativci typu Tempo, demokraté typu Nittiho, duchovní typu Miglioliho, všichni ti, co ohrožovali nebo ohrožují Itálii.¹⁶²“, to znamená ti kteří chtějí: „...přetvořit Itálii Vittoria Veneta v archeologický hampejz nebo anglosaskou kolonii.“¹⁶³ Oproti tomu socialistická doktrína byla ze své podstaty zaměřena na jistou část společenského spektra a liberálně-demokratická opatření byla už jen posledními pokusy jak zachránit situaci a místo toho, aby byla podporovala část společnosti, která byla a mohla být liberálně-demokratické vládě oporou, tak její postavení spíše zhoršovala. I Giovanni Gentile chápal fašismus jako náboženský v tom směru, že jedinec se realizuje pro ideálno, kterým je v tomto případě vlast, a které se ve svém historickém vývoji nikdy nevyčerpá.¹⁶⁴ Také není specifikován jedinec, který se v ideálno realizuje, a proto má fašismus náboženský charakter.

Podle mnohých hrála v úspěchu fašismus roli i politická nevzdělanost Italů. Také Michels poznamenává, že v méně vzdělaných společnostech je ospravedlňující formule vlády založena na náboženství a víře¹⁶⁵. Protože existuje mnoho druhů nevzdělanosti a každá může produkovat jistý typ víry, tak také politická nevzdělanost ospravedlňuje určitý typ víry. Někdo kritizuje Italy kvůli jejich údajnému nedostatečnému¹⁶⁶ státnímu vědomí¹⁶⁷ („la coscienza

¹⁵⁹Mussolini, B. (1979), L'urto fatale in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli, Milano 1979, s. 190-191.

¹⁶⁰ Tocqueville mluví o francouzské revoluci a jejím obecném programu také jako blížící se ve své obecnosti spíše náboženské doktríně. De Tocqueville, A. (2003), Starý režim a revoluce, Academia, Praha 2003.

¹⁶¹ Hanlivé označení, které Mussolini používal pro socialisty a převážně pro maximalisty a reformisty.

¹⁶² Mussolini, B. (1979), L'urto fatale in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli, Milano 1979, s. 191.

¹⁶³ Mussolini, B. (1979), L'urto fatale in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli, Milano 1979, s. 191

¹⁶⁴ Gentile, G. (1969), Manifesto degli intellettuali del fascismo in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969, s. 50.

¹⁶⁵ Mosca, G. (1939), The Ruling Class, New York, McGraw-Hill Book Company, 1939, s. 66.

¹⁶⁶ Podle Salvatorelliho tato vada z historické zkušenosti. Protože v Itálii byli vždy vládcové vnímáni jako nepřátelé, uchytlo povědomí, že základem demokratických svobod je problematizovat vládnutí a vysmívat se státní moci a v této historické zkušenosti tkví důvody absence jasné koncepce vztahu mezi suverénem a poddaným

¹⁶⁷ Pod státním vědomím je míněno: „...obecné povědomí o tom, co ustanovuje podstatu státu a vztah mezi ním a občany, nebo lépe řečeno, mezi ním a poddanými...“ Salvatorelli, Luigi, *Anarchia statale*, in: Il

dello stato“) jako v případě Salvatorelliho a Amendoli, u nichž to znamená podřízení osobních pocitů a zájmů zájmům státu¹⁶⁸. Jindy italskou nezralost jako v případě Prezzoliniho: „Zdá se mi, že fašismus je jedním z jasných příznaků politické nezralosti italského národa.“¹⁶⁹ a Gobettiho: „Fašismus je v Itálii katastrofou, ukazuje na nepopíratelnou dětskost, protože značí vítězství lhostejnosti, důvěry, optimismu, entusiasmu...“¹⁷⁰ K „otrocké duši Italů“¹⁷¹ musí být přidán ještě nedostatek civilizovanosti: „...fašismus je název hlubokého rozkladu italské společnosti, který se nemohl nepřidružit k rozkladu státu a dnes může být vysvětlen jen poukázáním na nízkou úroveň civilizovanosti, kterou italský národ mohl dosáhnout v šedesáti letech jednotné správy.“¹⁷², která se projevuje především zmenšenou úctou k lidskému životu: „...musí se připustit, že v Itálii byly násilné delikty víc početné než by měly být v civilizované zemi.“¹⁷³ Ironicky komentuje Gobetti celou situaci po roce fašistické vády: „Jaká by tedy byla odezva na fakta? Neúspěch a obecná krize. Ale je tu jedna skutečnost, která se tyčí nad všechna ostatní fakta: režim se konsolidoval, triumfuje nad veškerou opozicí, šklebí se svým odpůrcům...Itálie je spokojená a proti této neúprosné realitě se tupí všechny bystřejší kritiky nespokojených...Po jednom roce experimentu se Italové nic nenaučili.“¹⁷⁴ Kritika vyspělosti společnosti se ale neomezuje jen na společenský celek, ale často se týká jen samotného proletariátu a buržoazie. Respektive podle některých mínění, nebyla buržoazie již schopna svůj režim udržet a proletariát naopak nebyl ještě připraven převzít moc¹⁷⁵.

Obecnost fašistické doktríny umožňovala kombinovat různé programové body a zároveň se nestavět na něčí pozice. Mussolini na jednu stranu odmítá, že by fašisté byli něčí ozbrojenou silou: „...odmítám a také vy musíte osvítit neznalce, kteří mají za to, že jsme

---

Nazionalfascismo, Torino: Einaudi, 1977, s. 35 Amendola používá termín „národní disciplína“, což je v podstatě stejný koncept jako u Salvatorelliho: „...národní disciplína, ve svém smyslu poslušnosti státu a podřízení partikulárních zájmů zájmům kolektivním...“ Amendola, Giovanni, *Il discorso dell'on. Mussolini!*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 27

¹⁶⁸ Je míněno pořízení osobních zájmů v období státní krize jako je povstání proti státu. Oba autoři mají na mysli konkrétní historické události. Salvatorelli napsal svůj článek v prosinci roku 1920, kdy je Rijeka stále okupována D'Annunziem a Amendolův článek se datuje na 28. října 1922, kdy pochodují fašisté ulicemi Říma.

¹⁶⁹ Prezzolini, G. (2005), *Ideologia e sentimento*, In: *Il fascismo e i partiti politici: testimonianze del 1921-1923*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 371.

¹⁷⁰ Gobetti, P. (1961), *Elogio della ghigliottina*, in: *Le riviste di Piero Gobetti*, Milano: Feltrinelli, 1961, s. 292.

¹⁷¹ Gobetti, P. (1961), *Elogio della ghigliottina*, in: *Le riviste di Piero Gobetti*, Milano: Feltrinelli, 1961, s. 293.

¹⁷² Gramsci, A. (1973), *Forze elementari*, in: *Sul fascismo*, Roma: Editori Riuniti, 1973, s. 109.

¹⁷³ Salvemini, G. (1974), *Sotto la scure del fascismo*, in: *Scritti sul fascismo*, vol. 3, Milano: Feltrinelli, 1974, s. 138; Salvatorelli, L. (1977), *Anarchia morale*, in: *Il Nazionalfascismo*, Torino: Einaudi, 1977, s. 38.

¹⁷⁴ Gobetti, P. (1961), *Commemorazione* in *Le riviste di Piero Gobetti*, Feltrinelli Editore, Milano 1961, s. 319.

¹⁷⁵ De Falco G. (1966), *Il fascismo milizia di classe* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966, s. 94.

pochopové kapitalismu, agrárníků nebo vlády.¹⁷⁶ A na druhou stranu socialismus kritizuje: „...ne proto, že je socialistický, ale protože byl proti národu.“¹⁷⁷ a jeho oficiální struktury jsou konzervativní a ne pokrokářské¹⁷⁸. Obecnost fašistického hnutí byla vidět i v jeho řadách. Právě tyto jednotky jsou vytvářeny z řad fašismu, který spočívá: „...ve smíšení brutální a teroristické síly s revolucionářskou frazeologií, která se demagogicky zaměřuje na potřeby a city širokých pracujících mas.“¹⁷⁹

Proti tezi o obecnosti programu, který z fašismu dělal přitažlivé hnutí, se staví především komunistická teorie fašismu, podle které první světová válka narušila moc buržoazie a posílila proletariát do té míry, že kapitalistický stát není schopen zajišťovat panství jedné třídy nad druhou legálními prostředky a pomocí demokratických institucí. A proto musel nutně vytvořit novou represivní sílu, která stojí mimo zákon a nad zákonem a má ochránit případně obnovit¹⁸⁰ panství buržoazie nad proletariátem¹⁸¹, čímž byla rozpoutána občanská válka¹⁸². Fašismus je v jejich pojetí: „...výraz pokračujícího rozkladu kapitalistického hospodářství a zkaženosti buržoazního státu.“¹⁸³ Ale protože neměli v Itálii vůdci sociálních demokratů podporu mas, zůstali uvnitř revoluční dělnické strany odkud sabotovali vývoj k revoluci, doufajíc, že tak dosáhnou situace, kdy se budou moci spojit s buržoazií, aby došli k socialismu prostřednictvím reformy skrze instituce demokratického republikanismu. Reformisté podle komunistů nechápou, že buržoazie nezmizí ze scény bez boje.

Proti komunistické interpretaci stojí především fakt, že socialistická snaha vrcholila okupací továren, při které fašismus neměl v podstatě žádnou roli. Během roku 1920 probíhali boje, ale i přes to socialisté a komunisté získávají další rok podobný počet mandátů jako ve volbách z roku 1919 a důležitou otázkou zůstává jejich přístup k moci. Fašisté spíše vytvářeli

---

¹⁷⁶ Mussolini, B. (1979), Il primo discorso alla camera in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli Editore, Milano 1979, s. 206; další odmítnutí zní: „...pokud buržoazie věří, že v nás najde své hromosvody, tak se klame.“ Mussolini, B. (1979), Le dichiarazioni del 23. marzo in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli Editore, Milano 1979, s. 188.

¹⁷⁷ Mussolini, B. (1979), Le dichiarazioni del 23. marzo in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli Editore, Milano 1979, s. 187.

¹⁷⁸ Mussolini, B. (1979), Le dichiarazioni del 23. marzo in Scritti politici di Benito Mussolini, Feltrinelli Editore, Milano 1979, s. 187-188.

¹⁷⁹ Risoluzione dell'Internazionale comunista, In: Antologia sul fascismo: il giudizio politico, Laterza, Bari 1977, s. 66.

¹⁸⁰ Tesi del secondo congresso di P. C. d'I. in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969, s. 64.

¹⁸¹ Risoluzione dell'Internazionale comunista, In: Antologia sul fascismo: il giudizio politico, Laterza, Bari 1977, s. 65-66; Falco Giuseppe De, Il fascismo milizia di classe in Il fascismo e i partiti politici italiani, Cappelli Editore, Bologna 1966, s. 97.

¹⁸² Tesi del secondo congresso di P. C. d'I. in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969, s. 67.

¹⁸³ Risoluzione dell'Internazionale comunista in Antologia sul fascismo: il giudizio politico, Laterza & Figli, Bari 1977, str. 64

svůj vlastní společenský systém, než aby bránili liberálně-demokratickou vládu a bojové akce jim stejně jako stávky socialistům sloužili k udržování jednoty či skupinového vědomí¹⁸⁴. Fašisté nepoužívali jiné metody k dosažení moci než socialisté s tím rozdílem, že využili svoji příležitost k převzetí moci. Taktika obou hutí spočívala v rozkladu konkurenčního společenského uspořádání. Proti socialistům zvolili fašisté násilný boj, jehož projevy nebyly náhodné, ale plánovitě zasahovaly socialistickou stranu, aby ji oslabil¹⁸⁵. Použití násilí v boji proti socialistům nebyla náhoda, protože socialisté nebyli způsobilí k ozbrojenému střetu¹⁸⁶. V podobném duchu varuje Turati maximalisty před lépe vyzbrojeným a silnějším protivníkem¹⁸⁷. Socialistické excesy byly činy lidí, kteří se vrátili z fronty a přidali se k socialismu jen kvůli osobnímu prospěchu.

4.5 Fašismus: hnutí nebo strana?

Podle Pareta není nejlepší situací, když zcela převládá jedno ze dvou reziduí, ale když se obě rezidua vyskytují v jisté blíže neurčené proporcii¹⁸⁸. Otázkou této kapitoly je, jak tomu bylo u fašismu a jeho protivníků? Vše, co jsme doposud napsal, by mohlo vyvolat zjednodušený dojem, že v Itálii probíhal boj mezi skupinami, které byly jasně vymezeny svými rezidui. Respektive, že liberální vláda a Křesťanská demokracie byly zcela pod vlivem rezidua první třídy, že fašisté byli pod vlivem druhé třídy reziduí a u socialistů záleželo, zda se hlásili k revolučnímu nebo parlamentnímu uskupení. Nebo-li, že rozkol v socialistické straně byl způsoben střetem rezidua první třídy (parlamentní frakce a reformní proud) s reziduem druhé třídy (maximalisté a komunisté). Bylo by velkým nedostatkem a, kdybych zanechal stejný nebo podobný dojem. Samozřejmě, že žádné z probíraných uskupení nebo stran nebylo zcela pod vlivem jedné třídy reziduí. Na druhou stranu nelze popřít, že někdy jedna třída měla převahu nad druhou, ale nikdy převaha nedosáhla úplného vítězství v podobě vymícení druhého rezidua.

Pokud byla doposavad liberální vláda vnímána jen jako neškodné uskupení lidí s převahou první třídy reziduí, která jim neumožňuje použít moc v boji o své pozice a tím zpečetuje její konec, musím takový názor poopravit. I když celková koncepce Giolittiho plánu k utvoření

---

¹⁸⁴ Amendola, G. (1960), *La missione del partito liberale*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 45.

¹⁸⁵ Salvatorelli, L. (1977), *Patriottismo anti -operaio*, in: *Il Nazionalfascismo*, Torino: Einaudi, 1977, s. 5.

¹⁸⁶ Labriola, A. (1924), *Le due politiche: Fascismo e riformismo*, Alberto Morano, Napoli 1924, s. 157.

¹⁸⁷ Turati, F. (1981), *Pensiero politico italiano 1890-1943*, Loescher Editore, Torino 1981, s. 169.

¹⁸⁸ Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcour, Brace and Company, 1935, s. 1582.

nové silné liberální vlády byla výtvořem působení kombinačního instinktu, nechyběly v ní body předpokládající použití násilí. Giolliti vyhlášením předčasných voleb chtěl získat dostatečný mandát k utvoření své vlády a pokračování předválečné politiky, jak byla představena na začátku práce. Aby dosáhl požadovaného cíle, musel oslabit socialisty a lidovce a k tomu použil jako prostředek fašisty¹⁸⁹. Použití části podřízené třídy elitou pro udržení svých pozic není nic, co by odporovalo teorii elit. Sám Pareto na tuto skutečnost poukazuje: „Za účelem udržet si moc, používá vládnoucí třída jednotlivce z podřízené třídy, kteří mohou být rozřazeni do dvou částí odpovídajících dvěma hlavním nástrojům k udržení moci. Jedna skupina používá sílu a je tvořena vojáky, policií nějakého druhu a „bravi“ zašlých dní...“¹⁹⁰ Mussolini byl jedním z těchto vojevůdců zašlých dní, který stejně jako jeho někteří předchůdci v renesanční Itálii získal nejvyšší moc. Je v tom paradoxnost situace, že elita, která je natolik slabá, že se není schopna sama bránit, posílí a v podstatě vytvoří hnutí, které ji později zničí. Není pochyb o tom, že fašismus se rodí se silným reziduem druhé třídy, které je posilováno v krizích jako jsou válečné konflikty. Toto reziduum bylo natolik silné, že převládal názor, který chápal fašismus jen jako: „...citový impulz a zmatený utopistický ideál...“¹⁹¹, bez možnosti budoucího vývoje. Mínění bylo navíc ještě posilováno různorodou skladbou fašismu, o které se věřilo, že bude důvodem jeho zániku. Bylo by tomu skutečně tak, kdyby se neukázalo, že ve fašismu je přítomno i reziduum první třídy (nositelé). Nejčastějším vyjádřením o efemérnosti fašismu byla formule, že u něj „předcházela akce doktríně“¹⁹². Jakoby fašismus vyrůstal z akce a z ní získával svoji definici¹⁹³. Definice tohoto typu se spíše hodí pro nástroj, který je definován svoji činností než pro svébytnou politickou nebo jinou jednotku. Proto byl fašismus považován jen za nástroj reakce. Mnoho těch, kteří reflektovali události se spletlo, protože podle nich fašismus bez státní podpory nevydrží: „Pokud si neuvědomíme souhlasné jednání policie, úřadů a hlavně vojska ve prospěch činnosti fašistů, celá historie fašismu se stane nepochopitelnou a jeho vítězství čistým zázrakem.“¹⁹⁴ Ovšem i když byla pro fašismus pravděpodobně zpočátku nutná státní podpora, nabyla původní efemérnost fašismu natolik, že se sama udržela při životě. Ne všichni ale viděli fašismus jako

¹⁸⁹ Jako příklad spolupráce mezi fašisty a státními orgány se uvádí incident, který se odehrál 21. února 1921 ve Florencii, kde zabarikádovaným socialistům neúspěšně zasáhli fašisté, a proto jim musel přijet pomoci pořádkové síly v podobě „guardia regie“, karabiniéru a vojska. Ti všichni spolupracovali s fašisty při odklizení barikád a pacifikování socialistů.

¹⁹⁰ Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 4, New York, Harcour, Brace and Company, 1935, s. 1585.

¹⁹¹ Lamberti, M. (1922), *Il fascismo*, A. 1, n. 15, p. 55.

¹⁹² Piccoli, V. (1924), *Fra lo sceltro e la falce*, Milano, Milano-Varese, 1924, s. 229.

¹⁹³ Zerboglio, A. (1922), *Il Fascismo*, Lucinko Cappelli, Bologna 1922, s. 4.

¹⁹⁴ Salvemini G. (1961), *Scritti sul fascismo*, sv. I, Feltrinelli Editore, Milano 1961, s. 42.

dítě své doby, které se nedožije dospělosti.

Jakoby za původním pocitem rostlo něco jiného, co mělo šanci na život. Podle Montiho mělo vítězství ve válce své dva aspekty. Zprv je tu fakt zničení nepřítele a zadruhé idealismus (pocit vítězství). V Itálii právě chyběl pocit vítězství: „Tři roky války, půl milionu mrtvých, šest miliard deficit bez pocitu vítězství v zemi jako je naše znamená pocit poražených, to znamená porážka.¹⁹⁵“ Ve všech poražených státech proběhla úspěšná revoluce nebo vyhrála na ni reagující kontrarevoluce. To se odehrává i ve státech, které nebyly fakticky poraženy, existuje tam pocit poraženectví: „...fašismus je u nás představitelem...klasickou reakci na revoluci nebo poválečné revoluční snahy.“¹⁹⁶ V Itálii je ale enormní rozdíl mezi revolučními a protirevolučními silami (protirevoluce nabrala na síle až když začalo revoluční hnutí upadat). Podle Montiho se mylí ten, kdo si myslí, že fašismus je jen čistá reakce a tím se celý vyčerpává: „Rozhodně reakční a protirevolucionářský je jen jeden z fašismů a to ten, který se nazývá agrárně-industriální...ale jiný fašismus, ten prvotní, ten který jsme nazývali intervencionistický, ten pokud je protisocialistický není vůbec protirevoluční, ale naopak je určitě a nefalšovaně revolucionářský...“¹⁹⁷ A tento původní fašismus kam přešli i revoluční syndikalisté anarcho-komunisté je živěn pocitem porážky, který byl důvodem poválečných revolucí a je to on skrze něj roste počet mimozákonných akcí fašistů. Fašismu nechybí nic, aby mohl provést revoluci: „...věřím že také fašistická revoluce bude tím čím byla socialistická revoluce: nic víc než trochu povyku.“¹⁹⁸ A to z několika důvodů. Zprv kvůli nejasným idejím a také kvůli vnitřním rozporům. U fašistů jsou stejně jako u socialistů revolucionáři, ale i umírnění a ty jsou u moci a až se bude zdát nevyhnutelná fašistická revoluce nic se díky nim nestane: „A tak se fašismus jako už syndikalismus jako potom popularismus a jako za nedlouho socialismus stane další opěrou pseudo-parlamentární byrokracie, kterou je italský stát.“¹⁹⁹

Vzniká tedy otázka, kdy došlo k přerodu fašismu. Třeba Vinciguerra poukazuje na Římský pakt, který měl zajistit příměří a tím i přechod od hnutí k politickému subjektu²⁰⁰. Gentile chtěl, aby k přerodu došlo po pochodu na Řím. Oba názoru se ale shodují v to, že je potřeba v momentě změny zbavit se násilných prvků fašismu. Jinými slovy fašismus byl

¹⁹⁵ Monti, A. (1922), *Fascismo e rivoluzione*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922, s. 93.

¹⁹⁶ Monti, A. (1922), *Fascismo e rivoluzione*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922, s. 93.

¹⁹⁷ Monti, A. (1922), *Fascismo e rivoluzione*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922, s. 93.

¹⁹⁸ Monti, A. (1922), *Fascismo e rivoluzione*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922, s. 93.

¹⁹⁹ Monti, A. (1922), *Fascismo e rivoluzione*, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922, s. 93.

²⁰⁰ Vinciguerra, M. (1963), *Il fascismo visto da un solitario*, Felice Le Monnier, Firenze 1963, s. 37.

natolik silný, že nepotřeboval násilí ke svému udržení při životě. Já si ale myslím, že je potřeba rozlišovat dva druhy násilí. Jedno které útočí proti stávajícímu pořádku a druhé, které daný pořádek brání. Podstata fašismu spočívala spíše v druhém typu. I když to fašisté popírali, jejich popularita spočívala na tom, že dokázal zastat funkce státu. Zbavit se ozbrojených složek, by znamenalo, že by fašismus přestal být schopen plnit funkce, které ho vynesly na vrchol. Proto se z fašismu podle mě stává politický subjekt v okamžiku, kdy násilí k udržení pořádku převládlo nad prvním typem. Nezáleželo jak silný takový nový subjekt byl, i když nelze předpokládat, že slabý, když dokázal zastat funkce státu. Tak to podle mě viděl i Mussolini, když ve svém prvním projevu předsedy vlády deklaruje, že bude zaručena poslušnost zákona i fašisty, ale odmítá se zbavit: Stát je silný a ukáže svoji sílu proti všem, také proti eventuálnímu ilegálním činům fašistů, protože to budou nezodpovědné a nesprávné ilegální činy, které by neměly žádné ospravedlnění...Kdokoli se vzepře státu bude potrestán.²⁰¹ Zároveň se ale nechtěl zbavit ozbrojených složek fašismu, ale snažil se je přeměnit na státní pořádkové jednotky nicméně věrné fašismu. Do tohoto konceptu by zapadal i Mussoliniho pohled na násilí: „Násilí pro nás není systém, není estetismem a ještě méně sportem: je trvalou nutností, ke které jsme byli donuceni.“²⁰²

S postupem času se odkrývá nesourodost elementů fašismu a vznikají rozbroje. Jakoby oslabení druhého typu rezidua opravdu fašismus pohřbilo. Ale znovu se vrací otázka, zda nezanikla jen některá část fašismu. Je potřeba si uvědomit, že fašismus byl komplexní hnutí. Minimálně jej lze rozdělit podle geografického výskytu a svého zázemí. Rozdělení podle zázemí dělí fašismus na rurální a městský fašismus, které zpočátku tmelí boj proti společnému nepříteli překrývající možné neshody ohledně cílů hnutí. Městský fašismus vše s Mussolinim chtěl dosáhnou parlamentní spolupráce se socialisty, ale rurální fašismus takový cíl odmítá²⁰³. Oba typy fašismu měly nejenom odlišné cíle, ale také odlišnou dobu vniku. Agrární fašismus je starší, protože reprezentoval ozbrojené skupiny bojující proti rebelujícím zemědělcům. Městský fašismus se zrodil až v letech 1914-1915, když byl obhajován vstup Itálie do první světové války. Oba fašismy se spojily v poválečných letech díky společnému odporu proti socialistům: „Ale interventistický fašismus nenávidí u socialistů hlavně neutralisty... agrární fašismus nenávidí u socialistů socialisty, což znamená venkovana, který

²⁰¹ Mussolini, B. (1969), *Al di fuori, al di sopra e contro il Parlamento* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969, s. 47.

²⁰² Mussolini, B. (1979), *Il primo discorso alla camera* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 205.

²⁰³ Gramsci, A. (1973), *Sul fascismo*, Roma: Editore Riuniti, 1973, edizione 1, s. 133.

se snaží osvobodit: ten první reprezentuje politickou nenávisť...ten druhý je ekonomickou nenávisť, je více bezcitný a nahání větší strach.²⁰⁴

Geograficky lze fašismus dělit na fašismus v jižní a severní Itálii. Fašismus na jihu Itálie byl ve složitější situaci než na severu, protože byl: „...čistě výsledkem importu.“²⁰⁵ Na jihu nedocházelo k socialistickým excesům a fašismus tím ztrácel i minimální schopnost obhajoby své vlastní existence jako reakce proti násilí socialistů: „Postup fašismu směrem k jihu Itálie by nebyla více méně ospravedlněná reakce, ale byl by dobytím; dobytí prahnoucí po panství...“²⁰⁶ Proto na jihu nikdy významně neoslovoval širší veřejnost. Z těchto důvodů se zde fašismus musel uchýlit k umělé agitaci podporované násilnými akcemi a vytvářet strach mezi jihoitalskou populací. Fašismus v jižní Itálii je podle Amendoli dobovačný výboj a ne spontánní akce, protože na jihu nikdy nebyla povstání socialistů silná. Amendola se shoduje s Gramscim, že na jihu neměl fašismus podmínky pro svou existenci: „...kapitalismus se v regionu jeví jako cizinec a jako cizinec se jeví i vláda, která spravuje zájmy kapitalismu.“²⁰⁷ Po tom co fašisté zjistili, že násilí v jižních provinciích nebude správný nástroj a začali se k jižanům chovat přívětivě a slibovat jim subvence a obecnou pomoc při rozvoji²⁰⁸.

Ani politické podmínky jižní Itálie nebyly pro fašismus výhodné. Na jihu se většina lidí zabývala svoji prací, myslí převážně na ni a nechtěla se starat o politiku a naopak malá skupina je schopna držet se dlouhodobě svých postů za jakoukoliv cenu: „Teď je zřejmé, že ani velká masa a ani ostatní nemají chuť se bouřit, ti první protože nemají stéblo naděje a ani tedy žádnou vůli podstupovat námahu a ti druzí, protože reprezentují vládu...“²⁰⁹ Právě ve stávající politické situaci jižní Itálie vidí Amendola možnou cestu pro fašismus. Protože lidu vládnou, podle Amendoli, neschopní lidé, kteří se drží u moci terorizováním ostatních, mohl by fašismus uspět sjednocením nespokojených²¹⁰. Možná, že jistá část fašismus opravdu ochabnutím některých reziduí odumřela, ale ne celý fašismus, na to byl příliš komplexním hnutím.

---

²⁰⁴ Monti, Augusto – Ruggiero, Guido De, Due fascismi, in: La rivoluzione liberale, A. 1, n. 15, 28. 5. 1922, s. 57.

²⁰⁵ Amendola, G. (1960), Il fascismo e il mezzogiorno, in: La democrazia contro il fascismo, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 107.

²⁰⁶ Amendola, G. (1960), Democrazia nazionale: l'adunata a Napoli, in: La democrazia contro il fascismo, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960, s. 14.

²⁰⁷ Gramsci, A. (1973), Il mezzogiorno e il fascismo, in: Sul fascismo, Roma: Editori Riuniti, 1973, s. 229.

²⁰⁸ Monti, A. (1923), Fascismo e mezzogiorno, in: La rivoluzione liberale, A. 2, n. 27, 18. 9. 1923, s. 109.

²⁰⁹ Fiore, Tommaso, Fascismo e mezzogiorno, in: La rivoluzione liberale, A. 2, n. 33, 30. 10. 1923, s. 134

²¹⁰ Amendola, G. (1960), Il fascismo e il mezzogiorno, in: La democrazia contro il fascismo, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960.

4.6 Fašistický totalitarismus

Vývoj teorie fašistického totalitarismu je pro mé zkoumání důležitý, protože lze na něm demonstrovat vývoj fašismu jako takového. Jeho teorii lze rozdělit na aspekty, které se postupně vystřídají v hlavní roli. První aspekt poukazuje na snahu fašismu narušit fungování liberálního státu. Když Amendola komentuje fašistickou snahu o změnu volebního systému z proporcionálního na většinový, snad poprvé používá pojem „totalitní“: „...my...kteří přikládáme také velkou důležitost každodenní volební realitě, máme pochyby, zda by se tento systém neměl pravdivěji nazývat «totalitní systém»!“²¹¹ Pojmenování patřilo způsobům volebního soupeření fašistů, kteří podvody, používáním násilí a zastrašování postupně v komunálních volbách získávali velkou část volebních obvodů a to v době, kdy by Itálie potřebovala znovu nabýt politickou stabilitu: „Tímto způsobem se díky násilnostem znovu obnovuje vratká situace místní správy, velmi připomínající situaci vzniklou v roce 1920, kdy byly místní instituce získány rudými.“²¹² Prvotní vymezení pojmu „totalitní“ je tedy omezeno na vykonávání politické a administrativní moci a fašisté jsou některými viděni jako: „strana která představuje...příslib absolutního panství a kompletního a nekontrolovatelného ovládnutí politického a správního života.“²¹³

Podobně jako Amendola komentoval fašismus i Leilo Basso, pro nějž se fašismus dostává do oblastí totalitarismu tím, že překračuje hranice v jejichž rozmezí brání jedna třída proti druhé stávající společenský pořádek: „...fašistický stát se neomezuje na udržování stávajícího pořádku pomocí právního řádu k tomu uzpůsobenému a v rozmezí, ve kterém by opozičním silám umožnil přípravu prostředí pro novou formu společenského soužití; on reprezentuje obecný lid a vylučuje vše co může být opozičním nebo odlišným hnutím, a pokud se přeci jen někdo takový objeví, snaží se ho nenávratně zničit. Když jsme dospěli do tohoto bodu, kdy se všechny státní orgány král, parlament, a soudnictví, které jsou v tradiční teorii nositeli tří mocí a ozbrojená síla, která uskutečňuje jejich vůli, stanou nástroje jediné strany, která se postaví do role jednomyslné vůle, dostali jsme se do bodu neurčitého totalitarismu, kdy je jakýkoli možný vedlejší vývoj znemožněn a můžeme snadno připustit, že krize státu dosáhla svého

---

²¹¹ Amendola, G. (1960), *Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960, s. 102.

²¹² Amendola, G. (1960), *Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960, s. 105.

²¹³ Amendola, G. (1960), *Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960, s. 102.

vrcholu.²¹⁴ Jinými slovy řečeno, se krize v Itálii projevila v existenci vládní formy „státo-strany“²¹⁵. I podle Bassa překračuje fašismus hranice pouhé reakce a představuje v krizi státu něco víc.

Oproti Amendolovi je v Bassově kritice obsaženo nejen zmonopolizování veškeré správní moci, ale i reflexe pozice fašismu jako „jednomyslné vůle“. Postupné převažování právě tohoto druhého aspektu fašistického totalitarismu je vidět i ve třetím příspěvku k tématu. Sturzo si v něm kladl otázku, proč pokračuje násilí i po nástupu fašistické vlády. Respektive jaký smysl má používání násilných metod, když se fašismus již dostal k moci. Odpověď na tuto otázku skýtá druhý aspekt fašistického totalitarismu: „Někteří pozorují, že v nadsazené koncepci fašismu je převažující sklon k totální přeměně²¹⁶ jakékoli morální, kulturní, politické, náboženské síly v tuto novou koncepci: fašistickou. A neboť mysl nelze ohnout a myšlenky nelze přetvářít, je nezbytné použití vnější síly ke sklánění hlav a ohýbání kolen.“²¹⁷ Násilí bylo tedy fašisty pojato nejen jako prostředek k získání moci, ale také jako metoda zavádění „fašistické duše“. Fašistický totalitarismus lze správně pochopit při uvědomění si jeho oboustrannosti: „...totalitární rozsah jeho (*fašismu*) doktríny se zabývá nejenom politickou organizací a politickými vedením ale i vůlí, myšlením a cítěním národa.“²¹⁸

Druhá stránka fašistického totalitarismu později převládla a stala se oficiálním programem. Její jednoznačnou převahu lze datovat do doby, kdy fašismu pevně uchopil moc v Itálii. Jako přesné datum by se mohl označit 22. června 1925, kdy Mussolini pravděpodobně poprvé použil výraz „totalitní“: „Chceme vskutku fašizovat celý národ tak, že zítra Ital a fašista, asi jako Ital a katolík, budou shodné věci.“²¹⁹ Nestačí, že fašismus je: „...strana, milice, svazek...musí se stát způsobem života! Musejí existovat fašističtí Italové, jako jsou typičtí renesanční a starověcí Italové...Jaký je tento způsob života? Hlavně odvaha; neohroženost, láska k nebezpečí, nechuť k zahálce a pacifismu, být vždy připraven riskovat v individuálním jako v pospolitém životě a nenávidě vše co je falešné: ve vztazích úplnou upřímnost, otevřenou diskusi místo zbabělých a anonymních pomluv, být vždy pyšný na to že jsem Ital, disciplína v práci, respekt k autoritě. Nový Ital, a já již vidím průkopníka, nový Ital

²¹⁴ Basso, L. (1925), *L'antistato, La Rivoluzione liberale*, 2. 1. 1925, n. 1, str. 1.

²¹⁵ V originále: „nella forma dello Stato-partito“.

²¹⁶ V originále: „trasformazione totalitaria“.

²¹⁷ Sturzo, L. (1961), *Spirito e realtà in Le Riviste di Piero Gobetti*, Feltrinelli Editore, Milano 1961, s. 196.

²¹⁸ Gentile, G. *The philosophic basis of fascism in Readings on Fascism and National Socialism*, various authors, ISO-8859-1

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

²¹⁹ Mussolini, B. (1934), *Intransigenza assoluta in, in Scritti e discorsi dal 1925 al 1926*, Ulrich Hoepli, Milano 1934, s. 115-116.

je De Pinedo...skrze neústupnou a úpornou selekci vytvoříme novou generaci a v nové generaci bude mít každý určené svoje místo...Takovým metodickým výběrem vznikají velké třídy²²⁰, které jednou vytvoří impériem.²²¹ Je až zarážející, jak se „nový fašistický Ital“ podobá starým futuristickým koncepcím: „Vskutku futuristé bojovali a bojují proti jakékoli formě lenosti a zahálení...Vyzbrojeni neutuchající odvahou a zamilování do každého nebezpečí...“²²²

Fašismus jde ve své koncepci totalitarismu ještě dál. Fašistický člověk nejen musí mít veškeré vyjmenované vlastnosti, ale hlavně přijímá: „...život v němž jedinec skrze sebezapření sebe sama, obětováním svých partikulárních zájmů a svého života uskutečňuje duchovní existenci, v níž je obsažena jeho lidská hodnota.“²²³ Fašistický stát vede člověka od primitivního kmenového společenství k říši, která je nejvyšším projevem lidské síly. Stává se: „...vnitřní formou a normou, ukazuje celého jedince; proniká jak vůli tak intelektem jedince. Jeho princip, základní inspirace lidské bytosti žijící v civilizované společnosti, sestoupí do hloubky a uhnízdí se jak v srdci muže činu tak i myslitele, umělce i vědce: je duší duše.“²²⁴ Takový stát je etickou entitou s vlastním vědomím a vůli, která ovšem ztělesňuje vědomí a vůli lidu: „...stát je zcela spirituálním výtvozem.“²²⁵ Obsahuje v sobě veškeré formy duchovního a duševního života člověka, kterého chápe ve vztahu k vyššímu zákonu (objektivní vůli), který jedince přesahuje: „Stát nereprezentuje stranu, stát reprezentuje národní společenství, obsahuje všechny, přesahuje všechny, chrání všechny a postaví se proti každému, kdo zaútočí na jeho nezbytnou suverenitu.“²²⁶ Člověk ve fašismu splývá se státem, respektive ve státu nachází svoji pravou podstatu, která nespočívá v ničem jiném než být prostředkem ke společenskému vývoji: „Pro fašismus život společnosti překračuje existenci individuí a promítá po staletí a tisíciletí se do příštích generací. Jedinec se narodí, vyrosté a zemře následovaný nepřetržitě dalšími; společenská jednota vždy zůstává totožná sama se sebou. Pro fašismus je cílem společnost a jedinci jsou prostředky, jejíž celý život se sestává

---

²²⁰ Přeložil jsem takto slovo „le categorie“.

²²¹ Mussolini, B. (1934), *Intransigenza assoluta* in *Scritti e discorsi dal 1925 al 1926*, Ulrich Hoepli, Milano 1934, s. 116-117.

²²² Marinetti F. T. (1924), *Futurismo e fascismo*, Franco Campitelli editore, Foligno 1924, s. 13.

²²³ Mussolini, B. *La dottrina del fascismo* in *Il fascismo secondo Mussolini*, Nino Tripodi, Milano, s. 168

²²⁴ Mussolini, B. *La dottrina del fascismo* in *Il fascismo secondo Mussolini*, Nino Tripodi, Milano s. 172-173.

²²⁵ Gentile, G. *The philosophic basis of fascism* in *Readings on Fascism and National Socialism*, various authors, ISO-8859-1.

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascism14058gut/14058-h/14058-h.htm>

²²⁶ Mussolini, B. (1969), *La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, s. 44.

z používání jedinců jako nástrojů pro své společenské cíle.²²⁷ Současná existence jedince přestává být primární a na její místo nastupuje jeho dějinná existence: „...pro fašistu se nachází vše uvnitř státu a neexistuje nic lidského nebo duchovního nebo dokonce něco mající svoji hodnotu mimo stát. V takovém smyslu je fašismus totalitární...“²²⁸ Organická koncepce státu: „...poskytuje společnosti nepřetržitý život, který je přesahující bytí několika individuí.“²²⁹ I pojem národa²³⁰ je podřízen pojmu státu, protože to není národ, který vytváří stát, ale stát vytváří národ. Národ pro fašisty: „...není jednoduše suma žijících individuí, ani nástroj stran pro jejich cíle, ale organismus obsahující neomezenou řadu generací z nichž jednotlivci jsou pomíjiví: je nejvyšší syntézí všech materiálních a nemateriálních hodnot rodu.“

5. Typy reziduí a derivací převládající v Itálii při nástupu fašismu k moci

5.1 Metodologický úvod

Doposud jsem se spíše uchyloval k popisu situace a k pouhému konstatování, že v určitém segmentu společnosti převládal jeden nebo druhý typ rezidua. V následující kapitole se chci mnohem podrobněji zabývat rezidui v tom smyslu, že oba typy, se kterými jsem pracoval výše (a se kterými pracuje i Pareto ve své teorii cirkulace elit), rozdělím na poddruhy a budu sledovat, které z nich se ve společnosti vyskytovaly a jak silný měly vliv. Z úkolu, který v této kapitole vyvstává, je vidět, že předešlé popisné části byly nutné, protože jinak bych při následné analýze musel neustále odbíhat od hlavního tématu a tím vše značně zkomplikovat. Postup následující kapitoly je následující: najít specifické druhy reziduí a při vědomí jejich neracionální povahy na základě faktů zjistit, do jaké míry mohlo být jejich pozdější logické

---

²²⁷ Rocco, A. The political doctrine of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

²²⁸ Mussolini, B. La dottrina del fascismo in Il fascismo secondo Mussolini, Nino Tripodi, Milano, s. 170.

²²⁹ Rocco A., The political doctrine of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

²³⁰ Národ pro fašisty: „...není jednoduše suma žijících individuí, ani nástroj stran pro jejich cíle, ale organismus obsahující neomezenou řadu generací z nichž jednotlivci jsou pomíjiví: je nejvyšší syntézí všech materiálních a nemateriálních hodnot rodu.“ Programma del Partito Nazionale Fascista in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969, s. 33.

ospravedlnění silné. Respektive v jaké míře takové zpětné logické ospravedlnění lze přijmout nebo ne.

Lze namítnout, že nemusí jít o iracionální kombinační instinkt. Na druhou stranu pokud se ukáže, že ospravedlnění kombinací v případě kombinačních reziduí jsou chybná, jsme blíže k určení takových vztahů jako vzniklých na iracionální bázi. Dále se může namítnout, že dnes je jednodušší, vše ve zpětném pohledu patřičně zvážit, ale v dané situaci to bylo těžké nebo nemožné. Jistě, ale i když nelze nikdy podobné námitce uniknout, snažím se její vliv eliminovat tím, že ve valné většině vycházím z dokumentů vzniklých v dané době. Nebo může někdo namítnou, že k hodnocení událostí sice nemuselo docházet na základě dané situace ale obecné teorie, která může být označena za vědeckou. Pokud přijmu vědeckost takové teorie, pořád mohu poukázat na to, že i když metoda nemusí být špatná, jsou jisté události hodnoceny na základě víry v metodu než na základě její aplikace na skutečnost. S těmito a jinými potížemi se budu muset potýkat celou kapitolu.

Pokud chci hájit Paretovu tezi, že k revoluci dochází, když ve staré elitě převládá kombinační instinkt nad instinktem perzistence, musím hledat jednotlivé typy reziduí první a druhé třídy, což by mělo ukázat, jaké typy reziduí v daných elitách převládaly. Nemyslím zde jen liberálně politické elity, ale také socialisty pro které se pokusím dokázat převládání kombinačního instinktu nad instinktem perzistence. Pokud spočíval hlavní problém dosavadních kapitol v obhajobě, že jisté druhy chování byly založeny na reziduích, přidává se k němu nová potíž, která spočívá nejen v určení jednotlivých druhů, ale i v matematických operacích s jednotlivými rezidui. Vše by bylo mnohem jednodušší, kdyby v případě fašismu nebylo nalezeno jediné kombinační reziduum a u socialistů a liberálních elit alespoň jedno (při stejném počtu reziduí u všech tří subjektů). Tím bych mohl prohlásit, že elita s převládajícím reziduem druhé třídy zvítězila nad elitami s převahou kombinačních reziduí. Situace ale bohužel není natolik příznivá, protože se ukáže, že fašismus využil kombinační reziduum jako jednu ze svých hlavních propagačních zbraní. Zde potíže nekončí. To, že najdu jednotlivé reziduum, neznamená, že ho mohu použít ve stejném poměru k ostatním sčítancům. Což znamená, že bych musel odhadnout váhu jednotlivých sčítanců v dané rovnici. To je těžce řešitelný problém, protože z předešlých kapitol je zřejmá různorodost fašismu, která vážení reziduí ještě více komplikuje. Proto jednotlivé váhy musí být, alespoň v případě mé práce, spíše odhadem než exaktním vyjádřením. Takový odhad může být založen na

přesvědčivých i méně jasných argumentech, ale vždy bude otevřeně vystaven možnosti kritiky, která může výsledný počet zcela zvrátit.

5.2 Rezidua první třídy

Paterovo dělení kombinační reziduí je následné.

- I.) Obecné kombinace
- II.) Kombinace podobného nebo opačného
  - i. Obecná podobnost nebo protikladnost
  - ii. Neobvyklé věci a výjimečné události
  - iii. Věci a události vyvolávající obdiv nebo hrůzu
  - iv. Šťastný stav asociovaný s dobrými věcmi, nešťastný se špatnými
  - v. Asimilace
- III.) Záhadné činnost jistých věcí; záhadné působení jistých věcí
  - i. Záhadná činnost obecně
  - ii. Mystické spojování jmen a věcí
- IV.) Potřeba kombinačních reziduí
- V.) Potřeba logického vývoje
- VI.) Víra v účinnost kombinací

Vynechám obecné kombinace pro jejich šíři a budu se zabývat kombinacemi opačného a podobného. Do této kategorie lze, podle mého názoru, zařadit pojetí fašismu jako reakce na komunismus nebo lépe řečeno jako reakčního hnutí. Kombinace opačného: revoluce x reakce je v tomto případě zřetelná. Z tohoto pohledu lze velmi snadno také popírat revolučnost fašismu. Komunisté ještě před tím, než fašismus získal jakkoli na síle, považovali příchod reakce za nevyhnutelný. Grenari na socialistickém kongresu 1919 upozorňuje, že se vládnoucí třída bude bránit všemi prostředky²³¹. O rok později stejnou tezi opakuje Gramsci a dodává, že Itálie je v situaci, kdy musí dojít k revoluci nebo přijde reakce²³². Předpoklad zmiňovaných autorů činí reakční hnutí z kohokoli, kdo se v boji postaví proti socialistům. Ze stejného

---

²³¹ Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921, Laterza, Bari 1969, s. 748.

²³² Gramsci, A. (1973), La fase attuale della lotta, in Sul fascismo, Editore Riuniti, Roma 1973, edizione 1, s. 78.

důvodu může být za reakční označen i fašismus. Na druhou stranu fašismus využil situace a sám se označil za strůjce pořádku v Itálii, nebo-li za sílu, která zabránila bolševické revoluci. Fašisté zde využili kombinační instinkt, když spojili výjimečné události. Jinými slovy řečeno, oba proudy se navzájem shodují v hodnocení fašismu, i když k tomu použily jiná rezidua. Proč jsou obě rezidua jiného typu? Protože fašismus se nedistancuje od socialismu, ale od socialistické strany a nevymezuje se jako jeho opak²³³. Kdežto socialisté vnímají fašisty jako reakci a tedy nepřítel třídy, jíž jsou zástupcem. Pokud socialisté považují fašismus oprávněně za reakční hnutí, musel fašismus skutečně zabránit nástupu socialistické vlády nebo dokonce bolševické revoluci. Z druhého pohledu to musel být znovu fašismus, který těmto událostem zabránil, aby se sami fašisté mohli oprávněně považovat za zachránce Itálie před komunismem.

Z předešlých kapitol vyplývá, že fašisté nebyli hlavní zábranou uskutečnění socialistické vlády nebo dokonce revoluce. Hlavní argumenty znějí následovně. Zaprvé v době, kdy byli socialisté nejsilnější, byl fašismus mnohem blíže revolučnímu hnutí než své údajné reakční podobě. Dobou kdy nejvíce převažují revoluční myšlenky a hlavní otázkou není, jestli revoluci ano nebo ne, ale kdy. Dobou kdy hlavní obava panuje z technické nepřipravenosti Itálie na revoluci a ne z nedostatku revolučního postoje jsou roky 1918 a 1919 - zde lze odkázat např. na projevy Zocci nebo Repossiho na socialistickém kongresu v Římě 1918 a hlavně na zcela převládající revoluční postoj na kongresu v 1919 (př. Bordiga, Seratti). Ve stejné době fašisté, jak již bylo řečeno, obhajují osmihodinovou pracovní dobu, minimální mzdu, volební právo pro ženy, korporativní řízení průmyslu atd. Navíc prosazují svolání konstitutivního sněmu, který rozhodne o podobě italského politického zřízení. De Ambris poznamenává, že: „Tím že zakladatelé fašismu pocházeli ze stran extrémní levice, měl na svém začátku fašismus zcela jiný charakter než přijme později...“²³⁴ Fašismus byl minimálně ve svých počátcích demokratický a dokonce alespoň částečně socialistický²³⁵. Uvědomíme-li si, že „Fasci italiani di combattimento“ vzniklo v březnu 1919, dospějeme k závěru, že fašismus v letech 1918 a 1919 nemohl být reakčním hnutím. Navíc fašismus uznala jako

---

²³³ Mussolini, B. (1979), *Le dichiarazioni del 23 marzo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 187.

²³⁴ De Ambris, A. (1977), *L'evoluzione del fascismo*, in *Antologia sul fascismo: il giudizio politico*, Laterza, Bari, s. 201.

²³⁵ Labriola, A. *Tre aspetti*, In: *Il fascismo e i partiti politici: testimonianze del 1921-1923*, *Le Lettere*, Firenze 2005, s. 362 – 363. Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo*, Formiggini, Roma 1924, s. 107.

revoluční hnutí i komunistická internacionála²³⁶. Fašismus nelze v žádném případě v době největší revoluční síly socialistů chápat jako reakční sílu

Zadruhé fašismus se stává reakčním hnutím (pokud se jím kdy stal) až po celkové devastaci socialistické strany. Kdy se fašismus stává reakčním? Za bod zlomu lze označit jejich sloučení s nacionalisty. V tom okamžiku podle Salvatorelliho zaniká původní socialistický a labouristický fašismus: „Tento poslední fakt...znamená kategorické odmítnutí prvotních ideálů fašismu o národní demokracii a národním labourismu a nepopíratelné vítězství nacionalistického ducha nad fašistickým.“²³⁷ K sloučení došlo v listopadu 1921. K hlavní socialistické poválečné aktivitě označované jako „rudé dvojročí“ došlo mezi roky 1919-1920. I když by se na základě Gramsciho teze dalo namítnout, že fašismus jako reakční hnutí měl za úkol ve funkci ministra války připravit Bonomi již od léta 1920, neměl fašismus výrazný vliv na rozkol PSI v lednu 1921. Fašismus nemohl způsobit selhání socialistů, vždyť ukončení okupace továren si odhlasovali sami socialisté. Například socialista Šaš viní z úpadku strany samotné socialisty.²³⁸ Zatřetí fašismus nejen že nezabránil bolševické revoluci, ale nezabránil ani nástupu socialistické vlády. Zde odkážuji již na zmíněná fakta o soupeření PSI a PPI.

Ukázalo se, že kombinace zvláštních událostí v podobě aktivit fašistů a nezdaru socialistických snah byl čistě jen kombinační instinkt společnosti a snad i některých fašistů. Jinými slovy řečeno, logické ospravedlnění kombinace těchto událostí nelze obhájit a tím jsme blíže chápání dané skutečnosti jako založené na iracionálních podnětech. I když je znovu nutné připomenout námitku, že iracionalita takové kombinace může být ospravedlněna jen nedokonalostí informovanosti, při níž se výsledek, kterým je kombinace daných dvou událostí, může jevit jako racionální. Na druhou stranu díky dobovým dokumentům víme, že různí autoři dospěli poměrně záhy k odhalení vady této zpětné racionalizace.

Co se týče socialistické interpretace fašismus jako reakčního hnutí, nelze ještě vše uzavřít. I kdyby bylo dokázáno, že fašismus nebyl zdrojem kolapsu socialistických snah, přesto lze pořád dobře hájit původní pozici. Může se říct, že fašismus i tak byl reakční, protože reagoval na situaci vyvolanou předešlými událostmi. Buď rozumíme reakčním hnutím sílu, která bojuje proti jiné síle o nadvládu nebo prostou reakci ve smyslu následku předchozích událostí.

²³⁶ Risoluzione dell'Internazionale comunista, In: Antologia sul fascismo: il giudizio politico, Bari: Laterza, 1977, s. 65.

²³⁷ Salvatorelli, L. (1977), Assorbimento nazionalista, in: Il Nazionalfascismo, Torino: Einaudi, 1977, s. 70.

²³⁸ Šaš, D. (1977), Il fascismo italiano in Antologia sul fascismo: il giudizio politico, Laterza & Figli, Bari 1977, s. 70.

Fašismus jistě nespadá pod první druh jako síla bojující proti jiné síle o nadvládu střetu proletářů a kapitalistů ve smyslu předešlého textu. Na druhou stranu nelze popřít, že bojuje o vedení společnosti a jedním z jeho soupeřů jsou socialisté. Fašismus zároveň byl reakcí na předchozí události, ale reakcí která v určité formě přichází vždy, když je soupeř již poražen nebo velmi oslaben. Pokud byl použit na oslabení socialistů před mimořádnými volbami, nebylo jeho použití ve světle výsledků voleb účinné. Navíc dokonce tak konzervativní myslitel jako Guido de Ruggiero připravuje své čtenáře na příchod socialistického státu ještě v srpnu 1921²³⁹ a to i přes to, že nevěřil v možnost uskutečnění socialistické revoluce²⁴⁰. Je tedy minimálně diskutabilní do jaké míry a s jakou benevolencí lze z pohledu komunistické doktríny označit fašismus za reakční.

Do stejné kategorie ve které se nachází „reakčnost fašismus“ lze podle mého mínění řadit i chápání fašismu jako pravicové reakce. Pravicové protože bojovala proti levici. Ovšem „pravice“ či „levice“ jsou jen relativní pojmy. Tak může být fašismus zároveň levicový i pravicový. Pravicový protože je napravo od socialistů, ale levicový oproti liberálním hnutím. Takový postoj zastává například Amendola: „Dvojznačnost tvrzení, že země směřuje doprava, spočívá v nepovšimnutí si, že jde napravo od bolševismu a ne napravo od demokracie...“²⁴¹ Einaudi také považuje fašismus za levicové hnutí²⁴² a stejně tak ho hodnotí i Hayek: „Konflikt mezi fašistickými či nacistickými a tradičními socialistickými stranami je vskutku nutno většinou považovat za konflikt, který musí nutně vzniknout mezi soupeřícími socialistickými frakcemi.“²⁴³ Může ale levicové hnutí být upnuté k národní myšlence? Navíc bylo poukázáno na odmítnutí národních zájmů a národa z řad socialistů. Zaprvé ne všichni socialisté národní myšlenku odmítali. Zadruhé třídní příslušnost a patriotismus či nacionalismus patří podle Pareta do stejné třídy reziduí a mají k sobě tedy velmi blízko. Zatřetí Fašismus nepopřel třídní boj, ale jen jinak chápal pojetí tříd. Dokonce nepopřel ani existenci společenských tříd: „Odmítáme, že existují dvě třídy, protože jich existuje mnohem víc; odmítáme, že se mohou lidské dějiny vysvětlit ekonomickým determinismem.“²⁴⁴ Revolučnost doby podle fašismu

²³⁹ De Ruggiero, Q. (1963), *Lo stato socialista in Scritti politici 1912-1926*, Capella editore, Rocca San Casciano 1963, s. 285.

²⁴⁰ De Ruggiero, Q. (1963), *Dopo il congresso socialista massimalismo minimalista in Scritti politici 1912-1926*, Capella editore, Rocca San Casciano 1963, s. 380 – 384.

²⁴¹ Amendola, G. (1960), *A proposito di partiti nazionali*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi, Napoli 1960, s. 38.

²⁴² Einaudi, L. (1972), *La bellezza della lotta* In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1972, s. 7.

²⁴³ Von Hayek, F. A. (1991), *Cesta k nevolnictví*, Občanský institut, Praha 1991, s. 60-61.

²⁴⁴ Mussolini, B. (1979), *Il primo discorso in Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 202.

spočívala v tom, že z ekonomické třídní distinkce udělala distinkci válečné zkušenosti: „Válka rozdělila lidi mnohem víc než zájmy nebo ideály.“²⁴⁵ Zde spolu bojovaly formy materialismu a idealismu, které se lišily v jiném ukotvení tříd a tedy třídního nepřítele.

Zbývá posoudit revolučnost fašismu. Pokusím se obhájit tezi, že jde o mystické spojení věci se jménem. Nedošlo ale k přímému spojení revoluce s fašismem. Pojem „revoluční“ byl v Itálii spojen s poválečným obdobím mnohem dříve než s fašismem. Ukázal jsem, jak liberálně-demokratické elity vyhlášovaly poválečnou dobu za revoluční. Stačí vzpomenout projevy např. Emanuela Orlanda. Revolučnost fašismu pochází spíše ze spojení jeho vlivu v dané době. Jde tedy spíše o spojení pojetí revoluční doby a fašismu a ne revolučnosti fašismu jako takového. Jinak by se totiž muselo ukázat, v čem spočívala revolučnost fašismu. Konec konců i fašisté sami chápou dobu jako revoluční. V programu z roku 1919 se píše: „Klademe hodnotu revoluční války nade vše a nade všechny.“²⁴⁶ Válka byla revoluční, ta změnila Itálii.

Význam fašismu spočíval, podle Mussoliniho, v jeho schopnosti vést novou Itálii, což znamená nahradit dosavadní vládnoucí elity, které byly již v dané situaci neadekvátní²⁴⁷. Mussolini tímto způsobem zcela jasně definuje fašistickou revoluci: „Krise italských elit je krizí státu. Vzmužit, nahradit nebo odstranit elity: to je úkol, na který se nezdá být vodnatelný a přebujelý italský stát vhodný. To je úkol fašistické revoluce...“²⁴⁸ Je to ale revolučnost? Je možné považovat za revoluční snahu o přizpůsobení státu novým podmínkám? Snaha sama o sobě nestačí, protože podobně byla i pro PPI fundamentálním požadavkem reforma státu²⁴⁹. Potom musí být prohlášena za revoluční obsah fašistické reformy státu a politického režimu, nebo-li jejich způsob přizpůsobení nové situaci. Při posuzování revolučnosti fašistické koncepce společenské změny budu vycházet z programu schváleného na listopadovém kongresu fašistů v Římě v roce 1921. V podstatě představuje fašismus určitou podobu korporativního státu, kterou lze zasadit do prostředí debaty o podstatě organizací odehrávající se na přelomu století, která se přiklání k odmítnutí dosud přijímané koncepce. Stará teorie

---

²⁴⁵ Mussolini, B. (1979), *L'urto fatale* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 191.

²⁴⁶ Il programma nazionale dei Fasci in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969, s. 25.

²⁴⁷ Mussolini, B. (1969), *La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, s. 42-43.

²⁴⁸ Mussolini, B. (1979), *Stato, antistato e fascismo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 218.

²⁴⁹ De Gasperi, A. (1979), *Il discorso dell'on. De Gasperi a Milano* in: *Scritti politici di Alcide De Gasperi*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 164.

chápala jako dva hlavní aktéry politiky občana a stát²⁵⁰. Nová teorie mezi oba tyto dosavadní subjekty vsunuje třetí subjekt. Proto fašisté, kteří stojí v opozici vůči této staré koncepci, nechápali stát jako všemocnou entitu, ale redukovali jeho funkce na udržování politického a právního pořádku²⁵¹. Se státem je redukována i role parlamentu. Parlament musí zastupovat jednotlivce jako občana státu a stará se o vyšší národní zájmy. Naopak technické národní rady („Consigli Tecnici Nazionali“) se starají o agendu individuí jako producentů. Tyto „technické národní rady“ jsou vedoucí orgány profesionálních a ekonomických korporací („corporazioni professionali e economiche“), které by měly být voleny členy, tedy těmi producenty, kteří spadají pod jejich správu. Těžko lze považovat korporativistické či syndikalistické představy o uspořádání státu za revoluční. A i kdyby byly za revoluční považovány, nelze je připsat fašismu. Třeba již v roce 1911 Luigi Einaudi ve svém článku upozorňuje, že syndikalismus, který se stal hlavním novým proudem, není nic jiného než staré liberální myšlenky vyjádřeny za použití jiných slov²⁵². Systém dosažení rovnováhy mezi dělníky a průmyslníky je ale v syndikalistickém případě byrokraticko-komunistický²⁵³, což je zajímavý postřeh k předešlé diskusi o pravicovém postavení fašismu. Navíc při srovnání s teorií fabiánského socialisty Colea, jsou si obě teorie velmi podobné²⁵⁴. Stejný program lze najít i u futuristů již v roce 1919. I když futuristé spolupracovali úzce s fašismem, přeci jenom svůj program vydávali pod

---

²⁵⁰ Zcela explicitní vyjádření této představy se nachází v názvu a nejen v něm známé práce Herberta Spencera „Man versus the State“. Rozpracování systému můžeme vidět převážně v Británii u tzv. Ghild Socialism. V italském prostředí v nesocialistické podobě rozváděl tuto teorii např. Santi Romano. Odkazují na práce G. D. H. Cola „History of the socialist thought“ svazek č. 3 nebo na jeho teoretickou práci „Social theory“. Dále můžeme najít prvky „Ghild Socialism“ i v pracích Harolda Laskiho. Z italsky psané literatury, která se z části zabývá obecným problémem nového pojetí skupiny a organizace odkazují na knihu Claudia Palazzola „Dal fabianesimo al neofabianesimo“.

²⁵¹ Programma del Partito Nazionale Fascista in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969, str.34

²⁵² Einaudi. L. (1972), Sono nuove le vie del socialismo? In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1972, s. 93

²⁵³ Einaudi. L. (1972), La bellezza della lotta In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1972, s. 6

²⁵⁴ Pro něj je stát jen další organizace a organizace je identifikována se svojí funkcí. Nesmíme vnímat organizaci jako osobu. Už neexistuje problém vztahu jedince a státu, ale na scénu přichází nový zástupce a tím je organizace („association“). Respektive spíše je stát redukován na jednu z organizací vedle jiných. Středem mého zájmu je šestá kapitola Coleovi knihy „Social theory“, kde pojednává o demokracii a je tedy velice zajímavé srovnat Coleovi názory s programem fašismu. Cole píše, že pravá demokracie není k nalezení v jednom všemocném reprezentativním shromáždění, ale spíše v koordinaci jednotlivých reprezentativních orgánů. Člověk má mnoho zájmů a každá z organizací reprezentuje jeden ze zájmů, které jsou společné určité skupině jedinců a stát je jen jednou z těchto organizací (o funkcích státu se mluví v páté kapitole). Hlavním principem je, že člověk má tolik hlasů podle toho kolik má zájmů, ale má pro každý zájem jen jeden hlas. Fašistické nápady se hojně inspirovaly syndikalismem v názorech o zastupování producentů. Pro podrobnější studium odkazují k článku „La rappresentanza politica e rappresentanza sindacale in Léon Duguit“ v knize *La rappresentanza politica in Europa tra ottocento e novecento*. Rozdíl mezi syndikalisty a ghild socialismem, je, že ghildisté kritizují syndikalisty za přílišné nadsazování producentů a staví se do prostřední pozice mezi ně a fabiánské socialisty, kterým vytýkají naopak přílišnou preferenci spotřebitelů. Ale to zde není mým tématem. Důležité je uvědomit si, že požadavek redukce státu jak od fašismu tak určitého typu socialismu. Cole G. D. H., *Social theory*, Methuen & CO. LTD., London 1930

hlavičkou svého hnutí²⁵⁵. Prozatím se neukázalo, že by forma nebo obsah fašismu byl nějakým způsobem revoluční. Lze namítnout, že revoluční bylo pojetí národa, ovšem z předešlého jasně vyplývá, že stát je právní inkarnace národa a v duchu Mussoliniho kritéria způsobilosti politických systémů odpovídá povaze národa: „Politické formy nemohou být uznány nebo neuznány za vhodné pod záminkou věčnosti, ale musí být prozkoušeny podle přímého vztahu mezi nimi navzájem, mentality, stavu ekonomiky, duchovních sil daného národa.“²⁵⁶ Jak by tedy mohlo být pojetí národa revoluční, když jeho právní ztělesnění revoluční není? Navíc pojem „totalita“, který může být považován za nejrevolučnější, začali fašisté používat až v roce 1925, tedy dlouho po údajné revoluci. Předtím jasně přiznávali církvi roli ve společenském myšlení. Řím by se měl podle Mussoliniho zabývat duchovními otázkami a profánní Itálie ho bude materiálně zásobovat: „...myslím a potvrzuj, že jediná universální myšlenka dnes existující v Římě, je ta co se šíří z Vatikánu.“²⁵⁷

Pořád lze ale trvat na revolučnosti fašismu, protože změna systému byla nelegální. Tento postoj zastává Ernst Nolte: „Revolucí lze nazvat každý proces, který vede nelegálním způsobem ke změně politického vedení.“²⁵⁸ Z tohoto pohledu PPI nechtěla revoluci, protože ne každá změna je revolucí. Stejný názor by jistě v kontextu všeho, co bylo řečeno, zastával i Pareto. Nebo lze zmínit Tannenbaumův názor, že cílem fašismu nebyla kontrarevoluce ale jiná revoluce²⁵⁹. Byli fašisté revoluční, protože pomocí násilí, kterým se myslí hlavně pochod na Řím, získali moc? Myslím, že je chyba chápat pochod na Řím jako revoluci. Protože pokud někdy nastala skutečná revoluce, musí za ní být považováno získání reálné moci. Kdyby fašisté nezískali reálnou moc již před pochodem na Řím bylo by získání formálních pozic k ničemu. Jistě, Mussolini sestavil vládu až po pochodu na Řím, ale mohl by snad vládnout bez toho, aby měl v zemi reálnou moc? Stejně tak by se mohlo říct, že liberálně-demokratické vlády měly moc, když v poválečné době obsazovaly většinu vládních postů, ale jak se ukázalo, jejich formální postavení nijak nezaručovalo vlastnictví reálné moci. Je tedy revolucí získání skutečné moci nebo formálního postavení? Přikláním se k první možnosti, protože formální postavení bez skutečné moci nemá význam. A kdy fašismus získal reálnou

---

²⁵⁵ Manifesto politico futurista in Paris, R. (1970), *Le origini del fascismo*, Mursia, Torino 1970, s. 80 – 81.

²⁵⁶ Mussolini Benito, *La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, s. 43.

²⁵⁷ Mussolini, B. (1979), *Il primo discorso* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979, s. 204.

²⁵⁸ Nolte Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Argo, Praha 1998, ISBN 80-7203-107-4, str. 260

²⁵⁹ Tannenbaum, E. R. (1969), *The Goals of Italian Fascism*, *The American Historical Review*, Vol. 74, No. 4., duben 1969, str.1204.

moc? Podle mého názoru to bylo v situaci, kdy nahradil funkce původního státu a přisvojil si funkci udržování pořádku v zemi.

Existuje ještě jedna možnost jak chápat fašismus jako revoluční hnutí. Toto pojetí propagoval hlavně Giovanni Gentile. V tomto pojetí je fašismus revoluční, protože dovršil italské sjednocení a zároveň jakoby dovršil osvícenský projekt. Vše vychází z Mazziniho teorie: „Republika – alespoň jak já ji chápu – jest nastolením zásady asociální, z nížto svoboda je pouze jedním prvkem, nezbytným předchůdcem. Družnost jest souborem (synthesí); a synthese je božská.“²⁶⁰ Pro Mazziniho bylo 18. století, tím ve kterém došlo k osvobození individua. Ale taková analýza, nebo-li rozklad na části (tzn. jednotlivce), není pro Mazziniho koncem, ale jen prostředním stupněm. Musí ještě přijít syntéza, která jednotlivé části spojí v celek a dá jim nový význam. Fašismus může být v tomto světle viděn právě jako taková syntéza. Sdružení je pokrok: „...jednotlivec a lidstvo, svoboda a sdružení – budou uvedeni v soulad.“²⁶¹ Sdružení, které myslí Mazzini, je vlastně božím zákonem a jako takové má schopnost přetvářet člověka. Nelze zapřít, že jsou mezi Mazzinim a fašismem jisté ideové paralely. Navíc, jak jsem již řekl, se na Mazziniho myšlení odvolává i Gentile²⁶².

Kombinačním reziduem označovaným jako „víra ve fungování jistých kombinací“ lze označit jednání Giolittiho. Jeho praktiky, ve které tolik věřil, byly založeny na schopnosti manipulovat s jednotlivými politickými silami do té míry, aby si zajistil dostatečnou politickou moc. Díky této víře, praktikoval v poválečné době stejné metody jako před válkou. Lze jmenovat tři skutečnosti, které ukazují na přetrvávající Giolittiho víru ve fungování starých praktik. Prvním případem byla jeho reakce na okupaci továren, kdy nechal pořádkovými silami obsadit důležité veřejné služby, aby se stávka nijak hluboce nedotkla chodu každodenního života. Stejným způsobem si Giolitti počínal i v předválečném období²⁶³. Druhým případem byla snaha využít fašismus k oslabení socialistů natolik, aby mohl socialisty využít pro podporu své vlády a také postupně začlenit fašismus do spolupracujících a poslušných sil. Stejně tak to udělal v předválečném období s radikální stranou. Zatřetí, stejně jako před válkou tak i po válce odstoupil v problémovém období a nechal za sebe provizorně vládnout někoho jiného, aby mohl konsolidovat své síly. Jinak řečeno, Giolitti

²⁶⁰ Mazzini, J. (1900), *Úvahy*, Jan Leichter, Praha 1900. s. 41.

²⁶¹ Mazzini, J. (1900), *Úvahy*, Jan Leichter, Praha 1900. s. 50.

²⁶² Gentile, G. (1925), *Che cosa è il fascismo* in *Che cosa è il fascismo: discorsi e polemiche*, Vallecchi Editore, Firenze 1925.

²⁶³ Takto to alespoň vnímá sám Giolitti a Chabod. Vivarelli a Salvemini zmíněnou taktiku připisují spíše slabosti vlády.

chtěl znovu rozehrát svoji hru a získávat podporu spíše pro jednotlivé návrhy na základě vyjednávání napříč politickým spektrem. I když Giolittimu vyšla jeho taktika při okupaci továren, nebyl schopen kontrolovat fašismus a ani oslabit socialistickou stranu.

Druhým případem tohoto rezidua byla maximalistická víra v nevyhnutelnost zhroucení kapitalistického režimu a nastolení nového systému bez nutnosti větší aktivity. Na základě této víry odmítli jakoukoli parlamentní spolupráci, která je mohla vynést k moci: „Demokratická republika ve spojení sociálních demokratů a buržoazie je v současné politické a ekonomické situaci historická absurdita.“²⁶⁴ Víra v dějinnou nutnost, byla v jejich případě také krokem k prohře: „V Itálii roku 1919 dělnická třída zůstává bez programu a bez vůdců. Programu z roku 1917 přijatého socialisty chybí revoluční duch, mezitím tento duch vyprchá a zmizí v prázdných frázích... Masy ve svém očekávání nepřestávají snít... Tyto masy nežádají nic než být vedeny k nějakému cíli... ale jejich víra nenachází své vykladače.“²⁶⁵ Zde je podle mne případ víry v teorii a ne aplikace teorie na fakta, o čemž byla řeč na začátku kapitoly.

5.3 Rezidua druhé třídy

Pareto dělí rezidua druhé třídy následovně:

- 1.) Trvalost vztahu mezi osobou a jinou osobou nebo místem
  - i. Vztah rodiny a příbuzných skupin
  - ii. Vztah k místům
  - iii. Vztah společenské třídy
- 2.) Trvalost vztahů mezi živými a mrtvými
- 3.) Trvalost vztahu mezi mrtvou osobou a jeho vztahů k věcem, které mu za života patřily
- 4.) Trvalost abstrakce
- 5.) Trvalost uniformity
- 6.) City přetvořené v objektivní realitu
- 7.) Personifikace
- 8.) Potřeba nových abstrakcí

---

²⁶⁴ Acquila, G. (1966), *Il fascismo italiano in Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966, s. 424.

²⁶⁵ Tasca, A. (1950), *Nascita e avvento del fascismo*, La Nuova Italia Editrice, Firenze 1950, s. 80-81.

Podle Paterovy teorie se vyznačují rezidua perzistence natolik pevným spojením, že dokonce vytvářejí jakési mystické individuum, které získává i své vlastní jméno. Je nutné, pozastavit se na nějaký čas u rozdílu mezi rezidui první a druhé třídy. Protože u obou tříd dochází ke kombinaci různých věcí mezi sebou. V jednom případě jde například o kombinaci dvou podobných nebo protikladných událostí a v jiném případě o kombinaci živých a mrtvých lidí nebo zemřelých lidí s jejich majetkem. Podle mého názoru nefungují rezidua tak, že by jedno stálo v protikladu k druhému, ale navzájem se doplňují. Konkrétně to znamená, že se kombinační reziduum od perzistentního liší jen pevností svazku. Tento poznatek je v souladu i s použitím reziduí v politické teorii. Podle Pareta totiž jsou lidé s převládajícím kombinačním reziduem náchylní k obchodu ve smyslu kompromisních řešení. Proto u nich nelze předpokládat, že by kombinace měly trvalou platnost. Tím by se potvrdil i další závěr Paterovy teorie, že takoví lidé jsou méně náchylní k použití násilí. To vyplývá z jejich ochoty případně pozměnit nebo vzdát se jisté kombinace. Naopak k násilí jsou podle této teorie mnohem přístupnější lidé, u nichž převládá reziduum perzistence. Zřejmě protože spojení dvou věcí je pro ně natolik silné, že nejsou ochotni přistoupit na kompromisní řešení.

Neexistuje podle mě žádný důvod, proč by se kombinační reziduum nemohlo stát reziduem perzistentním, když, jak se zdá, je jediným rozdílem mezi nimi pevnost spojení. Vždyť pokud jako příklad vezmu reziduum nazývané „vlastnictví“, nejde o nic jiného než o kombinaci dvou prvků – člověk a věc - a perzistentní reziduum z této kombinace dělá permanentnost citu lpění na věcech. Teď se z druhé strany podívejme na vztah k místu, které je perzistentním reziduem. K takovému vztahu musíme mít dva předměty. Jedním je člověk a druhým dané místo. Ale perzistentní reziduum již neřeší jak dojde ke kombinaci těchto dvou předmětů, ale jen poukazuje na sílu svazku. Podle mě lze převést perzistentní reziduum „vztah k místu“ na kombinační reziduum, které kombinuje podobné věci. To znamená člověka, který na daném území vyrůstal a právě území. Oba prvky jsou si podobné v čase a prostoru svého výskytu. Stejně tak lze perzistentní reziduum „vztah k rodině“ převést na kombinační reziduum spojení šťastného stavu s dobrými věcmi. Takto by šlo pokračovat i dále a myslím, že výsledkem by byl vždy jen rozdíl v síle svazku. Paretův výčet typů reziduí druhé třídy by měl být podle mě chápán jako výčet tradičně silných spojení a ne jako uzavřený seznam, kam již nová spojení nemohou proniknout.

Pokud by nešlo o výsledek kombinace dvou věcí, která je činností člověka (tedy upotřebením kombinačního rezidua), muselo by perzistentní reziduum být vrozené. Pareto

poukazuje na vrozenost instinktu vlastnictví, u kterého by případně mohla být jeho vrozenost obhájena. Lze ale považovat za vrozené všechny perzistentní rezidua? Je víra v přetrvání svazku mezi vlastníkem a majetkem i po smrti vrozená? Pareto navíc definuje persistentní rezidua jako spojení elementů do celku tak pevného, že získává identitu jako ostatní reálné entity²⁶⁶. Často se to projevuje tím, že má vlastní jméno lišící se od pouhého vypočítávání prvků. Jinými slovy perzistentní rezidua tvoří celky, které přesahují součty částí. Používá sice slovo „kombinace“, ale nezmiňuje explicitně kombinační reziduum, a také proto jsem považoval za důležité věnovat se bližšímu zkoumání problému. Závěr tedy zní, že rozdíl mezi kombinačním a perzistentním reziduem je síla a výdrž spojení mezi prvky. První z nich se přetrhne, kdežto druhý vytrvá²⁶⁷.

Než znovu přejdu k výkladu o fašismu, upřesním ještě jeden teoretický detail. Ne vždy lze doslova říct, že lidé s pevnou kombinací jsou ochotni pro danou kombinaci bojovat. Například pokud řeknu, že pro Giolittiho bylo spojení, tak jak bylo popsáno v předešlé kapitole na základě kombinačního rezidua „víry v účinnost kombinací“, velmi pevné, neznamená to, že by byl Giolitti ochoten pro něco obětovat nebo bojovat za samo spojení. Nicméně lze předpokládat, že víra v pevnost takového spojení by způsobila, že by byl při vyjednávání ochoten ustoupit z dané pozice za mnohem větší kompenzace, než kdyby víra v účinnost stejného spojení byla menší.

Po teoretickém vyjasnění otázky přejdu znovu k výkladu o fašismu. Nejsilnějším perzistentním reziduem bylo spojení poválečné doby a revoluce. Následovalo národní cítění nebo-li typ rezidua „vztah k místu“. Naopak za slabé považuji reziduum „příslušnost k třídě“. Ve své podstatě nejde o nic jiného než v jiných pojmech řečený obsah kapitoly o kombinačním reziduu. V předchozí kapitole jsem řešil do jaké míry bylo spojení iracionální a tedy založeno na kombinačních reziduích, v této kapitole řeším pevnost spojení daných reziduí.

Jedna z hlavních myšlenek prvních kapitol byla snaha ukázat, jak hodně silná byla víra lidí v revolučnost poválečné doby a jak byla tato víra podporována nejen liberálně-demokratickými elitami, ale i ruskou bolševickou revolucí a socialistickou propagandou. Všechny zmíněné snahy dosáhly takové úrovně, že fašismus mohl být považován za revoluční i bez revolučních myšlenek. Reziduum upevňované vládní i socialistickou propagandou a

²⁶⁶ Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 2, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935, s. 597.

²⁶⁷ Srovnání viz. Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, sv. 2, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935, s. 598.

později fašismem, nemělo šanci k jakémukoli oslabení. Jak vláda tak socialisté sice slibovali lepší svět, ale jejich konkrétní činy byly špatně připravené a spíše ještě situaci zhoršovaly. Vláda slibovala během války vojákům např. půdu a musela se potom vypořádat se zabíráním půdy, které ex post legalizovala. Socialisté se naopak spokojili s prázdnými revolučními frázemi a čekali na den, kdy se vše zhroutí a bude nastolena cesta k budování socialistické společnosti. Ještě více než vláda vzbudili v lidech svoji propagandou sny o lepším životě a lepším světě. Nicméně byly připraveni podniknout konkrétní činy ještě hůře než samotná vláda. Největším revolučním počinem byla okupace továren, která skončila obrovským neúspěchem a předznamenala pád vlivu socialismu v Itálii. Pevnost tohoto rezidua je nepřímou potvrzena i strachem z bolševické revoluce v Itálii, i když její uskutečnění bylo spíše teoretické. Přesto strach převládal, i když nebezpečí pominulo, kvůli pevnosti daného rezidua. Podle Chaboda v Itálii působil tzv. „retrospektivní strach“.

Jak jsem řekl, perzistentní typ rezidua označovaný jako příslušnost k třídě, respektive jejich spojení, považuji za velmi slabé. Otázkou je, zda by se mělo při tak slabém spojení vůbec nazývat perzistentním reziduem, ale pro přehlednost prozatím zůstanu při tomto určení a budu ho používat také proto, že patří do Paretova systému jako tradiční perzistentní reziduum. Proč byla příslušnost k třídě slabá? Myslím, že jsem již odpověděl v předešlých částech, a proto zde shrnu jen důvodu s menším pozastavením u malé buržoazie. Zaprvé se ukázalo, že velká část lidí se přidala k socialistům jen pro očekávaný prospěch a jen málokdo byl třídně uvědomělý: „Noví členové se dali rozdělit na minoritu, kterou strana získala svým normálním vývojem a na chytráky, kteří vždy jdou tam, kde je síla...“²⁶⁸ Zadruhé je také možné přijmout tezi, že v Itálii neexistovaly silné konzervativní síly, protože se nemohly opírat o tradičního spojence, kterým byla katolická církev. Sama katolická církev jako jedna z hlavních konzervativních sil se politického života z velké části odmítla zúčastňovat. Až do první světové války nebyl v Itálii vyvinutý ani kapitalismus. Průmyslová výroba sice nabyla na objemu zvláště díky státním vojenským zakázkám, ale zemědělství zůstalo zaostalé i po válce. Jako důkaz zaostalosti zemědělství může posloužit komunistický program přístupu k zemědělské otázce vypracovaný Bordigou v létě roku 1921. Bordiga jasně říká, že u průmyslu si lze představit přeměnu vlastnických vztahů, ale zemědělská výroba je natolik

---

²⁶⁸ De Falco, G. (2005), *Fascismo la milizia di classe*, In: *Il fascismo e i partiti politici: testimonianze del 1921-1923*, Le Lettere, Firenze 2005, s. 371.

zaostalá, že nedochází k dělbě práce a tedy přivlastnění společné práce soukromníkem²⁶⁹. Proto nemělo dojít ke kolektivizaci půdy, ale feudální půda měla být rozdělena mezi malé vlastníky²⁷⁰. Malá buržoazie, u které jsem předpokládal, že se o ni liberálně-demokratický režim opíral, bylo také nestálé sociální uskupení. Existují různé charakteristiky malé buržoazie. Například Zibordi jí připisuje spíše sklon k vůdcovskému typu politiky než k politickým programům²⁷¹. Tilgher ji připisuje idealistické a demokratické tendence, které chtěla uskutečnit ve válečném konfliktu²⁷². Gramsci naopak slepý strach, ješitnost a nacionalistické ambice²⁷³. I když se mohla vyznačovat demokratickými tendencemi nebo tendencemi k podlehnutí vůdci, z mého pohledu ji nejdůležitější charakteristiku připisuje Bonomi. Tato vlastnost spočívala v její nestálosti a preferování okamžitého zájmu²⁷⁴. O jakém druhu třídní příslušnosti tedy můžeme mluvit v Itálii, když malá buržoazie stejně jako ti co sympatizovali se socialismem projeví velkou nestálost ve své přichylnosti k politickým vůdcům. Snad jediní disciplinovaní byli katolíci, kteří uposlechli Vatikán a neúčastnili se politického života země.

Stejně jako ve zbytku Evropy tak i v Itálii se proti sobě postavily dvě perzistentní rezidua. Jedno které se projevovalo přilnutím k národu a druhé přilnutím k ekonomické třídě. Stejně jako ve zbytku Evropy vyhrálo přilnutí k národu. Snahy skloubit národní cítění s ekonomicko-třídním byly u socialistů neúspěšné. Jak se ukázalo, bylo reziduum přilnutí k třídě v Itálii z udaných důvodů slabé a jako perzistentní jsem ho označoval jen kvůli přehlednosti. Ale teď by se již dalo říct, že zůstalo spíše na úrovni kombinačního rezidua a na perzistentní reziduum nedosáhlo. Jinými slovy vazba mezi člověkem a třídou byla příliš slabá (to samozřejmě neznamená, že neexistovala část společnosti se silným přilnutím ke své třídě). Naopak přilnutí k národu bylo silné. Zde může zaznít námitka, že jsem před chvílí obhajoval tezi, že fašismus nebyl v rozporu s třídním cítěním a teď najednou říkám, že třídní cítění bylo slabé a národní silné. Naopak pořád platí, co jsem řekl výše, jen došlo ke komplikaci vztahů. Rozdíl mezi fašismem a socialismem není v popírání tříd jako takových, ale v ekonomickém

²⁶⁹ Bordiga, A. (1921), *La questione agraria*, Libreria editrice del partito comunista d'Italia, Roma 1921, s. 15-16.

²⁷⁰ Bordiga, A. (1921), *La questione agraria*, Libreria editrice del partito comunista d'Italia, Roma 1921, s. 26.

²⁷¹ Zibordi, G. (1977), *Critica socialista del fascismo*, in *Antologia sul fascismo: il giudizio politico*, Bari, Laterza & Figli, 1977.

²⁷² Tighler, A. (1921), *Piccoli borghesi al bivio*, in *La crisi mondiale e saggi critici di marxismo e socialismo*, Zanichelli, Bologna 1921.

²⁷³ Gramsci, A. (1973), *Il popolo delle scimmie*, in *Sul fascismo*, Editore Riuniti, Roma 1973.

²⁷⁴ Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo: La sconfitta del socialismo, le crisi dello stato e del parlamento, il fascismo*, Roma, A. F. Formiggini, 1924, s. 64.

determinismu. To znamená fašismus popřel zaprvé, že by mohl být stát jen správou věcí a prosazoval nutnost političnosti státu. Za druhé třídy nebyly určeny jen ekonomicky, ale roli hrály i jiné faktory, kterými mohla být i společná zkušenost války. Tak se ukázalo, že socialisté, jejichž přesvědčení se zakládalo na ekonomickém chápání třídy, podleli fašismu, protože reziduum příslušnosti k třídě bylo slabé a zůstalo na úrovni kombinačního rezidua. Naopak fašisté zvítězili kvůli silnému reziduu národního cítění, na němž založili svoji teorii a třídní příslušnost.

6. Závěr

Shrnutí výsledků celé mé práce provedu ve stejné struktuře, ve které jsem psal celou práci. První část práce měla prokázat krizi liberálně-demokratických elit a vytvoření mocenského vakua, což bylo nutnou podmínkou, aby mohl nastat boj mezi jednotlivými elitami. Kdyby byla liberálně-demokratická elita dostatečně silná, vypadala by historie jinak. Ukázal jsem, jak si tato elita zachovávala formální vůdčí postavení, ale reálná síla se přesouvala na jiné subjekty. Nejdříve na socialisty a částečně na katolíky. Ukázal jsem, jak si obě relativně nové síly na politické scéně vedly. PPI se stala ochránkyní starého režimu a socialisté naopak doufali v jeho svržení. I když bylo PPI schopné oslabit socialisty a zabránit vzniku socialistické vlády, nemělo dostatek sil, aby zabránilo snaze starých elit vrátit se k moci a znovu upevnit své panství. Ukázal jsem, že krize PSI nebyla způsobena fašismem, ale rozpory ve straně. Na tomto základě jsem zpochybnil tezi, která chápe fašismus jako reakční hnutí. Naopak jsem se snažil dokázat, že fašismus byl socialismu spíše blízký a jeho chápání jako pravicového hnutí nemusí být nutně pravdivé.

Poválečnou dobu jsem interpretoval ne jako dobu politického boje, ale jako dobu boje několika států. Každý z nich disponoval představou o společenském uspořádání a mocenskými složkami, pomocí kterých chtěl dosáhnout svých cílů. Sověty v případě socialistů, korporativistický fašistický stát nebo liberálně-demokratické zřízení byly tři typy možného poválečného uspořádání italské společnosti. Vítězství fašismu bylo způsobeno jeho přilnutím k myšlence národa, která se stala hlavním článkem fašistické teorie. Nejenom třídní dělení společnosti bylo založeno na této myšlence, ale samotná existence fašismu. Naopak hlavní teoretický bod socialistů, kterým bylo dělení společnosti do ekonomických tříd, nedosáhlo v poválečné době ve velkém měřítku síly perzistentního rezidua. Nicméně socialisté mohli vyhrát a získat moc, kdyby u nich většinově nepřevládalo kombinační

reziduum „víra ve fungování jistých kombinací“. Dalo by se říct, že toto reziduum v jistém okamžiku dosáhlo síly perzistentního rezidua. Stalo se tak v době, kdy o fašismus nikdo nevěděl. Po opadnutí síly tohoto rezidua již neměli socialisté žádné jiné, kterým by mohli čelit fašismu. Naopak fašistům se podařilo vedle rezidua národního cítění vzbudit i jiné kombinace, které po kratší či delší dobu dosahovaly síly perzistentních reziduí.

Stačí zmínit chápání fašismu jako revolučního hutí nebo jako zachránce Itálie před bolševickou revolucí. Všechna tato rezidua, která působila ve prospěch fašismu, dosáhla největší síly v době, kdy socialisté se neměli o co opřít. Proto nastalo tak drtivé vítězství fašismu.

Jak jsem již vícekrát podotkl, vše co jsem napsal, se zakládá na přijetí Paterovy teorie. I když jsem k ní měl jisté výhrady, na které jsem se pokusil ukázat během výkladu, přeci jenom tvoří základ celé práce. Proto by mohlo být snadné, celou práci odmítnout tím způsobem, že nepřijmeme např. koncepci reziduí. I když je to možné, snažil jsem se výklad koncipovat tak, aby práce nejenom stála na jistých předpokladech, ale i ověřovala jejich pravdivost.

Seznam použité literatury

Acquila, G (1966)., Il fascismo italiano in Il fascismo e i partiti politici italiani, Cappelli Editore, 1966

Allardyce, G. (1979), What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept, The American Historical Review, Vol. 84, No. 2., duben 1979

Amendola E. P. (1998), La nascita del fascismo, Editori Riuniti, Roma 1998,

Bergamo, G. (1966), Il fascismo giudicato da un repubblicano in Il fascismo e i partiti politici italiani, Cappelli Editore, 1966

Bernardini, G. (1977), The Origins and Dvelopment of Racial Anti-Semitism in Fascist Italy, The Journal of Modern History, Vol. 49. No. 3, 1977

Cole, G. D. H. (1930), Social theory, Methuen & CO. LTD., London 1930

Croce Benedetto, Chi è fascista? in Il fascismo le interpretazioni dei contemporanei e degli storici, Editori Laterza, Roma 1998, ISBN 88-420-5536-0

D'Annunzio, G. (1981), Evocando i garibaldini in Pensiero politico italiano 1890-1943, Loescher Editore, Torino 1981

De Gre Gerard, The Fascist an Operational Definition, Social Forces, Vol. 24. No. 2, prosinec 1945

De Falco, G. (1966), Il fascismo milizia di classe in Il fascismo e i partiti politici italiani, Cappelli Editore, 1966

Gentile, G. (1969), Manifesto degli intelletuali del fascismo in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969

Ghirardo, D., Architects, Exhibitions, and the Politics of Culture in Fascist Italy, Journal of Architectural Education, Vol. 45, No. 2, Feb. 1992

Giolitti, G. (1981), Pensieo politico italiano, 1890-1943, Loescher Editore, Torino 1981

Gobetti, P. (1961), La tirannide in Le riviste di Piero Gobetti, Feltrinelli Editore, Milano 1961

Gramsci, A. (1981), Per un rinnovamento del Partito socialista in Il pensiero politico italiano 1893-1943, Loescher Editore, Torino 1981

- Von Hayek, F. A. (1991), *Cesta k nevolnictví*, Občanský institut, Praha 1991
- Chabod, F. (1961), *L'Italia contemporanea (1918-1948)*, Giulio Einaudi editore, Torino 1961
- De Falco G. (1966) *De, Il fascismo milizia di classe* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966
- Il programma nazionale dei Fasci* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969
- De Felice R. (1995), *Le interpretazioni del fascismo*, Editori Laterza, Roma 1995
- Malatesta, E. (1970), *L'occupazione delle fabbriche* in *Le origini del fascismo*, Mursia, Milano 1970
- Marinetti F. T., *Futurismo e Fascismo*, Editore Foligno, 1924
- Manifesto politico futurista* in *Le origini del fascismo*, Mursia, Torino 1970
- Missiroli, M. (1966), *Il fascismo e la crisi italiana* in *Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966
- Missiroli, M. (1924), *Il colpo di stato*, Piero Gobetti Editore, Torino 1924
- Mosse Georgie L., *Introduction: The Genesis of Fascism*, *Journal of Contemporary History*, Vol. 1, No. 1. 1966
- Mussolini, B. (1979), *Stato, antistato e fascismo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979
- Mussolini, B. (1979), *L'urto fatale* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979
- Mussolini, B. (1969), *Al di fuori, al di sopra e contro il parlamento* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969
- Mussolini, B. (1969), *La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969
- Mussolini, B. (1979), *Il primo discorso alla camera* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979
- Mussolini, B. (1979), *Le dichiarazioni del 23 marzo* in *Scritti politici di Benito Mussolini*, Feltrinelli, Milano 1979
- Nolte, E. (1998), *Fašismus ve své epoše*, Argo, Praha 1998
- Orlando E. V. (2002), *Discorsi parlamentari*, il Mulino, Bologna 2002
- Paris, R. (1970), *Le origini del fascismo*, Mursia, Torino 1970

- Payne, S. G. (2006), *Il fascismo*, Newton Compton Editori, Roma 2006
- Paxton, R. O. (1998), *The Five Stages of Fascism*, *The Journal of Modern History*, Vol. 70, No. 1, březzen 1998
- Programma del Partito Nazionale Fascista in *Le origini del fascismo*, Zanichelli editore, Bologna 1969
- Salandra, A. (1922), *I discorsi della guerra*, Fratelli Treves, Milano 1922
- Salvatorelli, L. (1943), *Pensiero e azione del Risorgimento*, Einaudi, Torino 1943
- Salvatorelli, L. (1977), *Nazionalfascismo*, Giulio Einaudi editore, Torino 1977
- Salvemini, G. (1961), *Scritti sul fascismo volume I*, Feltrinelli Editore, Milano 1961
- Sarti, R. (1974) *La modernizzazione fascista in Italia in Il regime fascista*, il Mulino, Bologna 1974
- Sarti, R. (1968), *Fascism and the Industrial Leadership in Italy before the March on Rome*, *Industrial and Labour Relations Review*, Vol. 21, No. 3, duben 1968
- Serrati, G. M. (1981), *Il nostro massimalismo in Pensiero politico italiano 1890-1943*, Loescher Editore, Torino 1981
- Sonnino, S. (1920), *Il pensiero politico moderno*, R. Caddeo & C., Milano 1920
- Tannenbaum, E.R. (1969), *The Goals of Italian Fascism*, *The American Historical Review*, Vol. 74, No. 4., duben 1969
- Tasca, A. (1950) *Nascita e avvento del fascismo*, La Nuova Italiana Editrice, Firenze 1950
- Viglongo, A. (1961), *La politica oligarchica del fascismo in Le riviste di Piero Gobetti*, Feltrinelli Editore, Milano 1961
- Vittorelli, P. (1945), *Dal fascismo alla rivoluzione*, Edizioni di Giustizia e libertà, Cairo 1945
- Vivarelli, R. (1991), *Storia delle origini del fascismo : l'Italia dalla grande guerra alla marcia su Roma*, il Mulino, Bologna 1991,
- Zibordi, G. (1966), *Critica socialista del Fascismo in Il fascismo e i partiti politici italiani*, Cappelli Editore, 1966
- S. Forti, *«Tutto il potere ai Soviet!». Il dibattito sulla costituzione dei Soviet nel socialismo italiano del biennio rosso: una lettura critica dei testi*, *«Storicamente»*, 4 (2008), http://www.storicamente.org/01_fonti/forti.html
- Gramsci, A. (1973), *Il popolo delle scimmie*, in *Sul fascismo*, Editore Riuniti, Roma 1973.

Bonomi, I. (1924), *Dal socialismo al fascismo: La sconfitta del socialismo, le crisi dello stato e del parlamento, il fascismo*, Roma, A. F. Formiggini, 1924.

Mazzini, J. (1900), *Úvahy*, Jan Leichter, Praha 1900

Monti, A. – Ruggiero, G. (1922) *De, Due fascismi*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 15, 28. 5. 1922

Amendola, G. (1960), *Il fascismo e il mezzogiorno*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960

Amendola, G. (1960), *Democrazia nazionale: l'adunata a Napoli*, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960

Gramsci, A. (1973), *Il mezzogiorno e il fascismo*, in: *Sul fascismo*, Roma: Editori Riuniti, 1973

Monti, A. (1923), *Fascismo e mezzogiorno*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 2, n. 27, 18. 9. 1923

Bordiga, A. (1921), *La questione agraria*, Libreria editrice del partito comunista d'Italia, Roma 1921

Vinciguerra, M. (1963), *Il fascismo visto da un solitario*, Felice Le Monnier, Firenze 1963

Fiore, Tommaso, *Fascismo e mezzogiorno*, in: *La rivoluzione liberale*, A. 2, n. 33, 30. 10. 1923

Pareto, V. (1935), *The Mind and Society*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1935

Amendola, G. (1960), *Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960

Basso, L. (1925), *L'antistato*, *La Rivoluzione liberale*, 2. 1. 1925, n. 1., str. 1

Gentile, G. (1969), *Manifesto degli intellettuali del fascismo in Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969

Gentile, G. *The philosophic basis of fascism in Readings on Fascism and National Socialism*, various authors, ISO-8859-1

Marinetti F. T. (1924), *Futurismo e fascismo*, Franco Campitelli editore, Foligno 1924

Mussolini, B. (1934), *Intransigenza assoluta in Scritti e discorsi dal 1925 al 1926*, Ulrich Hoepli, Milano 1934

Programma del Partito Nazionale Fascista in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969

Rocco, A. *The political doctrine of fascism in Readings on Fascism and National Socialism*, various authors, ISO-8859-1

- Sturzo, L. (1961), Spirito e realtà in *Le Riviste di Piero Gobetti*, Feltrinelli Editore, Milano 1961
- Lamberti, M. (1922), *Il fascismo*, A. 1, n. 15
- Piccoli, V. (1924), *Fra lo sceltro e la falce*, Milano, Milano-Varese, 1924
- Einaudi, L. (1972), Sono nuove le vie del socialismo? In *Le lotte del lavoro*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1972
- Un unitario (1923), L'interventismo, in: *La rivoluzione liberale*, A. 2, n. 14, 15. 5. 1923
- Labriola, A. Tre aspetti, In: *Il fascismo e i partiti politici: testimonianze del 1921-1923*, Le Lettere, Firenze 2005
- Prezzolini, G. (1976), *Sul fascismo*, Pan Editrice, Firenze 1976
- Mosca, G. (1939), *The Rulling Class*, New York, McGraw-Hul Book Copany, 1939
- Einaudi, L. (1933), *La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana*, Laterza & Figli, Bari 1933
- Michels, R. (2001), *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Ontario, Kitchener, 2001
- Gramsci, A. (1973), Il popolo delle scimmie, in *Sul fascismo*, Editore Riuniti, Roma 1973
- Monti, A. (1922), Fascismo e rivoluzione, in *La rivoluzione liberale*, A. 1, n. 25, 27. 8. 1922
- De Gasperi, A. (1979), Una conferenza dell'on. De Gasperi a Merano. Il contraddittorio coi socialisti, in *Scritti politici di Alcide De Gasperi*, Feltrinelli, Roma 1979
- De Ruggiero, Q. (1963), Lo stato socialista in *Scritti politici 1912-1926*, Capella editore, Rocca San Casciano 1963
- Vinciguerra, M. (1963) *Il fascismo visto da un solitario*, Felice Le Monnier, Firenze 1963
- De Gasperi, A. (1979), Il discorso dell'on. Degasperi a Milano in: *Scriti politici di Alcide De Gasperi*, Feltrinelli, Milano 1979
- Amendola, G. (1960), Il fascismo e il mezzogiorno, in: *La democrazia contro il fascismo*, Napoli: Riccardo Ricciardi, 1960
- Gobetti, P. (1961), Elogio della ghigliottina, in: *Le riviste di Piero Gobetti*, Feltrinelli, Milano 1961
- Albertini, L. (1947), *In difesa della libertà*, Rizzoli editore, Milano 1947
- Volpe, G. (1976), *Scritti sul fascismo 1919 - 1938*, Giovanni Volpe Editore, Roma, 1976

De Tocqueville, A. (2003), *Starý režim a revoluce*, Academia, Praha 2003

(1969), *Il socialismo italiano tra riforme e rivoluzione: Dibattiti congressuali del Psi 1892-1921*, Laterza, Bari 1969, s. 739.